

Üldözött irodalom

KITILTOTT, ELKOBZOTT, INKRIMINÁLT PRÓZAI ÍRÁSOK A
HORTHY-KORSZAKBAN

MARKOVITS GYÖRGYI

A *Horthy*-korszak huszonöt esztendeje alatt szörnyű regénye íródott az irodalomnak. Számszerűen, dokumentumok bemutatásával is kimutatható, miképpen alkalmazták a hatályos magyar jogrendszer tételeit az irodalom ellen. Az író szinte egy világgal állt szemben. A lét legkeserveesebb problémáival kellett küszködnie, s ha ezen már túljutott, keresztül kellett verekednie magát a szerkesztőségek drótsövényein és aknazárjain, s ha műve végre nyomtatásban megjelent, még nem ért célhoz. A legkonszolidáltabb időszakban is állandóan feje fölött lógott valamelyik paragrafus alkalmazásának Damoklesz-kardja. (A fehérterror sommás intézkedéseiről és a háborús korszakban újra hatályba lépő előzetes cenzúráról nem is szólva.)

Az embert körülményei szabják meg, az író is. Gondoljunk az óriásira duzzadó önkontrolra, a minden irányba menekülni próbáló félelemérzésre, a sejtekbe beivódó társadalmi méretű rettegésre, mely alól senki sem vonhatta ki magát.

És ez volt a cél. Ha a huszonöt év cenzúrájának eredményét összegezni próbáljuk, vagyis megállapítjuk a kitiltások, betiltások, ügyészi vádemelések, első-, másod- és harmadfokon lefolytatott bírósági tárgyalások, elkobzások számát, s a kijött összeget a németországi vagy az olaszországi hasonló számokhoz mérjük, vagy általában tesszük egymás mellé a korabeli magyarországi helyzetet, a sajtóviszonyokat, a fent említettekéhez — viszonylag meglepő eredményekkel találkozunk. Ismétlem, hogy viszonylag. Leszámítva az őrjüngő fehérterror és a nyilas korszak stádiumát, látszólagos sajtószabadságot tapasztalunk Magyarországon.

Az irodalom légköre azonban mérgezett volt. Ebben a légkörben válik keserűvé, mint az epe, *Nagy Lajos*, keseredik meg *Móricz Zsigmond*, zárkózik elefántcsonttoronyba *Babits Mihály* és *Szabó Lőrinc*, küszködik filléres gondokkal szinte minden írónk, mint például *Krúdy Gyula*, veti magát vonat elé *József Attila* — s amikor a levegőből már arra sem futja, hogy az író lélegzetet vegyen: pusztul el *Radnóti Miklós* és sok más.

Számos fennmaradt dokumentum, ügyészi végzés, vádirat, ítélet tanúskodik arról, hogy kik voltak az üldözött írók, s hogyan éltek. Legtöbbje egészen fiatalon kerül a bíróság elé, általában „vagyontalanok” és „állástalanok”. A *Literatúra* című folyóirat 1932-ben kibocsátott kérdőíveire beérkezett válaszok elárulják az írásból élők szörnyűséges anyagi nyomorúságát. 109 megkérdezett közül a fele nem rendelkezett önálló lakással: összesen kettő tudott megélni az irodalomból, 51 állásban volt, a többi 58 állás nélkül, munkalehetőség híján. A válaszadók 70 százalékának írásból semmi keresete nem volt. Ugyancsak a *Literatúra* ismerteti *Bresztovszky Ede* 1934. november 26-i, „A magyar iro-

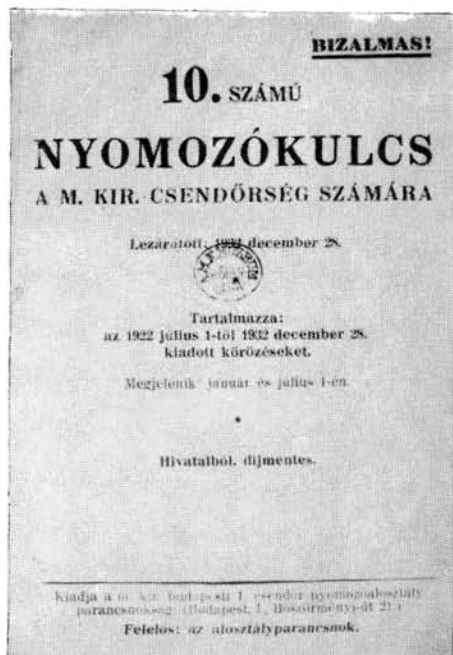
dalom válságos órái” című cikkét, melyben kimondja, hogy „a magyar író az elnémulás veszedelme fenyegeti”.

Érdekesen nyilatkozik erről Nagy Lajos „Magyar író 1929-ben” (*Századunk* 1929. júl—aug.) című cikkében, melyben az „öncenzúrán” túl az író nyomorát is feltárja: „... a magyar író regényen gondolkodik. És állítom, hogy nem is tud olyan szabadon gondolkodni — tehát olyan sikeresen sem —, mint ahogyan a német vagy a francia író gondolkodik. Mert, akinek már hosszú évek óta nem szabad, az később már nem is mer és végül nem is tud, még ha merne is... Igazi írónak indult az író, de a belső kényszerrel csakhamar alkuba kellett bocsátkoznia, majd az eredeti szándékáról le kellett mondania s egyetlen célnak maradt az önfenntartás, azaz a pénzszerzés. De aztán a tragikomédia, vagy ha úgy tetszik, észbontó tragédia: csak pénzért írni és mégis oly keveset keresni, mint amennyit egy magyar író keres, ezerszer kevesebbet annál, amennyit soha meg nem alkuvó, tiszta szándékú s nyílegyenes akarású külföldi írók keresnek...”

Keserűen szellemes cikkben számol be *Krúdy Gyula* — „Egy könyv margójára, vagy hogyan lettem könyvkiadó” (*Literatúra* 1932. február) — arról, hogy „Az élet álom” című könyve miért viseli „az író sajátja” felírást, hogy ötvenedik könyvénel, ötvenes éveiben megint házalnia kell kézírataival, mert nem talál kiadót.

A kormányzat tendenciáit jól jellemzi például a *Mária Kongregáció* című lap, mely egyes cikkeiben és „Tilalomfa” rovatában *Nietzsche* és *Schopenhauer* mellett *Adyt*, *Móriczot*, *Babütsot* támadja, hosszasan fejtegeti *Jókai* bűneit.

A huszonöt év alatt mintegy 500 magyar nyelvű, itthon és külföldön megjelent prózai munkát foglaltak le, koboztak el, sújtottak a postai szállítás jogának megvonásával; minden igazi író, művész jól tudta, mit jelent a cenzúra, a hatósági üldözés, a feketelista, a perbefogás, sőt a börtön. A rendőrség *Fekete Könyvében* a legjobb magyar írók nevét is megtaláljuk. A meggyőződéses kommunista írók, a polgári ellenzék, a népi baloldal egyaránt szerepel ebben a hirhedt nyomozókulcsban, mely 1938-ból származik. *Balázs Béla*, *Barta Sándor*, *Darvas József*, *Gábor Andor*, *Gáspár Endre*, *Illés Béla*, *Karikás Frigyes*, *Lengyel József*, *Lukács György*, *Madzsar József*, *Rideg Sándor*, *Palotás Imre*, *Révai József*, *Sándor Pál*, *Szűdi György*, *Tamás Aladár*, *Vértes György*, *Bölöni György*, *Bölöni Györgyné*, *Barta Lajos*, *Berda József*, *Barabás Tibor*, *Erdei Ferenc*, *Hajdu Henrik*, *Ignotus*, *Hatrany Lajos*, *Illyés Gyula*, *Károlyi Mihály*, *Kassák Lajos*, *Komlós Aladár*,

Az 1932-ben kiadott Csendőrségi Nyomozókulcs címlapja

G

- Gabai József ref., 1887., Nyiregyháza, lakatos. **K**
 Gabal Mária ág. ev., 1872., Kispirupka, cssl.,
 mátyásföldi rkap. 3.627.1929., örökre. **U**
 Gabanyecz József rk., 1895. III. 4., Szezilang, földműves. **KB**
 Gabara Medárd rk., 1893., Szeged, vasműnkás. **K**
 Gabarcsék Francisko rk., 1910., Úrsina, napzámos. ol.,
 sátorlasihelyi rkap. 7.693.1932., örökre. **U**
 Gábel Ignác izr., 1869., Lemberg, m. írv., lengy.,
 bp. 70326. B. VII. 8.876.1935/15., örökre. **U**
 Gabel Oszkár izr., 1895., Lemberg, asztalos, lengy.,
 R. M. 19.309.1922., örökre. **U**
 Gabelstein Sándor báró (Hohenloha Öhringer Sándor herceg)
 ág. ev., 1872., Aeschlach ném., B. M. 166.676.1924., örökre. **U**
 Gaber Hermann izr., Strub-Davidom, kereskedő, lengy.,
 B. M. 9.635.1921., örökre. **U**
 Gaber Mózes izr., 1895., Klucst, metsző (sachter), lengy.,
 B. M. 36.127.1923., örökre. **U**
 Gaberden Rezső dr. ref., 1881. XII. 26., Arad, tanár. **KB**
 Gaberden Rezsőné dr.-né szül. Száva Berta rk., 1888. III. 13.,
 Ózfalva, tanárnő. **KB**
 Gáburschek Francisko rk., 1910., Úrsina, napzámos. ol.,
 sátorlasihelyi rkap. 7.693.1932., örökre. **U**
 Gáburschek Alajos rk., 1923., Gréz, kereskedő, osztr.,
 gyöngyösi rkap. 102.1916., örökre. **U**
 Gábor Anna fén. Hirschiger Istvánné azelőtt özv. Molnár Istvánné
 rk., 1897. VI. 11., Nyirako, borbély neje. **K**
 Gábor (azelőtt Greiner) Andor izr., 1884. I. 20., Ujnép, úo. **A**
 Gábor Antal rk., 1897. X. 7., Budapest, lakatos. **K**
 Gábor Béla rk., 1894. V. 8., Kiskundorozsma, földműves. **KB**
 B. M. 141.631.1926., örökre. **U**
 Gábor Béla, álnéve: Faragó Ragó Béla rk., 1906. V. 8., Lajos-
 misze, pincér. **KB**
 Gábor Béláné szül. Pál Mária rk., 1902. IX. 16., Bun. ceterum
 alkalmazott. **KB**
 Gábor (azelőtt Grossmann) Emil álnéve: Grossmann Mór
 izr., 1893., Ungvár, újságíró. **K**
 Gábor Ernő dr. izr., 1887. VII. 26., Zalaegerszeg, orvos. **KB**
 Gábor Gábor rk., 1888., Bögöz, bázáló, rom., felesége: Bartók
 Mária 1888., gyermek: János 1910., Zsuzsanna 1921., Katalin 1926.,
 szőlősi rkap. 1.375.1920., örökre. **U**
 Gábor Imre ref., 1895. VII. 20., Hajdúhadháza, napzámos. **KB**
 Gábor István rk., 1883. XII. 3., Vargyas, kereskedő. **K**
 Gábor János rk., 1892. V. 27., Dunaújlak, napzámos. **KB**
 Gábor János rk., 1899. VII. 20., Hatvan, földműves. **KB**
 Gábor (azelőtt Ftacsik) János rk., 1895. I. 22., Pécs, vámszaki
 főoszt. **K**
 Gábor János dr. izr., 27.1919., Ungvár, orvos. **K**

A Fekete Könyvből egy lap. Jelmagyarázat:
 K = kommunista, KB = kommunista, büntetett,
 U = örökre kitiltott, A = anarchista

Laczkó Géza, Nádass József, Nagy Lajos, Remenyik Zsigmond, Szakasits Árpád, Szimonidesz Lajos, Sztrókey Kálmán, Tamási Áron, Veres Péter — mind gyanúsak, megbízhatatlanok voltak a hatalom szemében.

Az irodalmat megbénította általában az egész „keresztény-nemzeti” kultúrpolitika nyomasztó léggömb, s a korszak alkotó értelmiségét béklyóba verte az úgynevezett „hármás aroncs”:

az államhatalom cenzúrája, erőszakszervezetei, minden haladó gondolatot csírájában elfojtani törekvő jogrendszere;

a kiadók és szerkesztők tevékenysége; a kiadók általában tőkés kézben voltak, s nagyon vigyáztak arra, hogy ne kerüljenek összeütközésbe a törvény-nyel — a baloldali kiadókra pedig minduntalan lesújtott a „törvény”;

- Aufzeichnungen und Bekenntnisse eines Pfarrers.* Nyé. 271—1932-70.
- Allásaink előtt ezernyi halott fekszik.* Nyé. 142—1930-36.
- „Bedruckung wann wird sich enden“* Bkl. 43—1932-S. 34.
- „Bejácung“* Bkl. 43—1932-S. 34.
- Bestiák egy rabszolgakereskedő házában.* Bkl. 23—1932-S. 20.
- Bolha-cirkusz.* Nyé. 289—1932-41.
- Briefe an Kugelmann.* Nyé. 281—1932-82.
- Bulletin des Internationalen Antifaschisten Komitees.* Nyé. 236—1930-40.
- Csokoládé.* Nyé. 163—1930-42.
- Das Ende des Zurangeschlechtes.* Nyé. 152—1930-48.
- Das Geschlechtsleben des japanischen Volkes.* Nyé. 91—1932-37.
- „Das Jahr 1929“* Bkl. 33—1932-S. 31.
- Das kommunistische Manifest.* Nyé. 254—1932-84.
- Das Panier für das Volk.* Nyé. 12—1930-48.
- Das üppige Weib.* Bkl. 23—1932-S. 15.
- Demeter: Der Schweinehirt.* Nyé. 117—1932-58.
- Der Flagellantismus als literarischer Motiv.* Bkl. 17—1932-S. 13.
- Der Krieg.* Nyé. 287—1932-31.
- Der Russische Revolutionsfilm.* Nyé. 163—1930-36.
- „Der Staat ohne Arbeitslose“* Bkl. 28—1932-S. 21.
- Der 5-Jahr-Plan Siegt.* Nyé. 6—1932-38.
- Der Staat ohne Arbeitslose.* Bkl. 28—1932-21.
- Die Betriebszeitung.* Németyelvű könyv. Nyé. 255—1932-51.
- „Die Entwicklung des Kapitalismus in Russland“* Bkl. 33—1932-S. 31.
- Die erotik in der Photographie.* Bkl. 23—1932-S. 16.
- Die Frau in Sowjet-Russland.* Nyé. 271—1932-69.
- Die fünf Sinne. Das Gesicht.* Nyé. 121—1932-27.
- „Die Generalprobe der Roman der ungarischen Revolution“* Nyé. 174—1932-67.
- „Die Imperialistische Krieg“* Bkl. 33—1932-S. 31.
- Die Industrialisierung der Sowjetunion.* Nyé. 281—1932-83.
- „Die Kerker von Budapest“.* Nyé. 206—1932-35.
- Die Notenpresse der Revolution.* Nyé. 152—1930-40.
- Die Rebellen.* Nyé. 287—1932-32.
- „Die Revolution 1905“* Bkl. 33—1932-S. 31.
- Die Weiberherrschaft von Heute.* Nyé. 32—1932-41.
- Die wirkliche Lage in Russland.* Nyé. 105—1932-31.
- Döntsd a tőkét, ne siránkozz.* Nyé. 106—1931-31.
- Dreissig Neue Erzähler des Neuen Russland.* Nyé. 5—1930-23.
- Eine Wecke.* Nyé. 152—1930-49.
- Ein Wegweiser zum Studium der oekonomischen Grundlehren.* Nyé. 287—1932-33.

22. kép. Az 1932-es Csendőrségi Nyomozókulcs egy oldala, rajta — szerző nélkül — József Attilától a Döntsd a tőkét, ne siránkozz!, Remenyik Bolhacirkusza, Illés Béla később Ég a Tisza címmel megjelent könyve német kiadásban.

az „öncenzúra”, melyről több író vall, írásban is (érdekes példát említhetünk erre: *Knopp* Imre, a mártírhalált halt kommunista költő nyomtatás előtt minden versét elolvastatta Dr. *Ries* Istvánnal, sejtjük ügyészével, abból a célból, hogy jogi szempontból nincsenek-e inkriminálható sorok verseiben).

Rendőr, csendőr, ügyész és bíró; kiadó és szerkesztő; végül maga a könyv-vásárló közönség — ezeken múltott az irodalmi mű sorsa.

Huszonöt esztendőn keresztül keresték-kutatták a lázadó és lázító gondolatokat minden írásműben. Teljes mértékben érvényesült a *Marx* által meghatározott „tendencia-törvény”, a „gyanú bíraskodása”. Elsősorban az osztályharcos, marxista irodalmat üldözték, azt a realista irodalmat, mely a dolgozó nép sorsát festette, mely a dolgozó nép vágyait fejezte ki, öntötte formába. De üldöztek minden olyan írásművet, mely nem a „keresztény-nemzeti” ideológia eszmekörében született. Széles a betiltott, inkriminált prózai írások műfaja: szépirodalom, publicisztika, felvilágosító irodalom stb. Az 1932-ben megjelent Nyomozókules, mely a könyvek címét szerző nélkül közli, jelentős írók nevét rejti magában, így például: *József Attila (Döntsd a tőkét)*, *Károlyi Mihály (Tétek a föld)*, *Illés Béla (Die Generalprobe — Ég a Tisza)*, *Remenyik Zsigmond (Bolhacirkusz)*, *Szilágyi András (Demeter, der Schweinehirt)*, a külföldiek közül pedig *Olbracht, Iván (Anna, der Roman einer Arbeiterin)*, *Glaeser, Ernst (A 902-esek)*, *Glaeser, Ernst — Weisskopf F. C. (Der Staat ohne Arbeitslose)*.

Széles a tematika skálája — munkástémák, antifasiszta művek, antimilitarista írások, antiklerikális irodalom, a haladó múlt (1848, 1871, 1919) és a jelen megörökítése (spanyol polgárháború, osztrák polgárháború stb.), a *Szovjetunió* új életét tükröző kiadványok.

Az inkriminált, kitiltott és elkobzott írásművek elleni vád a legtöbb esetben: az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló büntett vagy véttség; a magyar nemzet és magyar állam megbecsülése ellen elkövetett izgatás (1921. III. törvénycikk); lázítás és izgatás (Btk. 72. §); vallásellenes izgatás; szeméremsértés; — az utóbbi kettő aránylag ritkábban szerepel.

Az inkriminált kiadványok nem csak tematika és műfaj tekintetében különbözök: művészi értékük és eszmei tartalmuk is nagy eltéréseket mutat. A tiltott művek túlnyomó része azonban egy közös áramlat szülötte: a magyar szocialista irodalom első hajtásai, az az irodalom, mely a világirodalom leghaladóbb áramlatait s eszményeit követte, az az irodalom, melyet mai szocialista irodalmunk előzményének tekinthetünk, az az irodalom, melyre az első magyarországi proletárdiktatúra nyomta rá bélyegét, s amelyre tovább hatott 1919 után az ujjáéledő munkásmozgalom, a kommunista párt tevékenysége és eszméi. Ebbe az irodalomba tartoznak azok a munkásmozgalmi regények, melyeket tulajdonképpen csak a felszabadulás után ismert meg népünk, mint például *Lengyel József: Visegrádi utca*, *Illés Béla: Ég a Tisza*, *Kiss Lajos: Vörös város* című regénye vagy *Szilágyi András: Új pásztora*.

Az elkobzott kiadványok túlnyomó részén egy uralkodó, közös tendencia vonul végig. Valamilyen formában mindegyike bírálja, támadja a fennálló rendszert, s mindegyike egy új, haladó, emberséges rend kialakulásának szükségszerűségét hirdeti.

Szabolcsi Miklós és Illés László „A magyar szocialista irodalom fejlődésének problémái és kapcsolatai a német szocialista irodalommal” (*Irodalomtört. Közl.*

1962. 2. sz.) című cikkükben meghatározzák a „forradalmi szocialista irodalom” fogalmát. „... egy politikai-eszmei terminusnak egy irodalmival való összekapcsolásáról van szó. Nem egyetlen stílusarányt, nem egyazon jellegű kifejezési formákon épülő irányzatot jelölünk tehát így, hanem azonos osztályérdekeket hordozó, azonos szemléletet, világnézetet kifejező művek összességét. Azoknak a műveknek összességét tehát, amelyek a kialakuló, majd kialakult magyar munkásosztály törekvéseit, hangját fejezik ki, annak szempontjából vizsgálják a világot, az ábrázolandó valóságot; s mivel a magyar munkásosztály alapvető érdekeit objektíve a marxizmus tudatosítja, azoknak a műveknek összességét, amelyek marxista eszmeiségűek.

Cikkünkben nem kizárólag a forradalmi szocialista irodalommal foglalkozunk, a kör határait kissé kiszélesítjük, és kiterjesztjük mindazon kiadványra, amelyet a horthysta hatóságok politikai okokból üldöztek, mivel ezek a munkák többé

vagy kevésbé a munkásmozgalom hatása alatt születtek, kisebb vagy nagyobb mértékben magukon viselték a kommunista eszmeiség bizonyos jegyeit, hangot adtak az uralkodó renddel való szemben állásnak, nemet mondtak az ellenforradalmi rendszernek, a kapitalizmusnak, a fasizmusnak, a háborúnak. „... Csodáljátok a természet elragadó sokrétűségét, kimeríthetetlen gazdagságát. Lám, nem kívánjátok, hogy a rózsának ibolyaillata legyen, de a leggazdabbnak, a szellemnek csak egyféle képpen legyen szabad léteznie? — Minden harmatcsepp, amelyre rásüt a nap, kimeríthetetlen színpompában csillog, a szellem napja viszont, akárhány egyéneken, akármilyen tárgyon török is meg, csak egy, a hivatalos színt produkálhatja. A szellem lényege mindig maga az igazság . . . Egyszerűen úgy kell értelmezni az igazságot, hogy igazság az, amit a kormányzat elrendel . . .”-írja Marx 1841-ben „Megjegyzések a legújabb porosz cenzúrautasításról” című cikkében. Ott, ahol cenzúra van, a tendencia válik a fő kritériummá, s az író a legszörnyebb terrorizmusnak, a gyanu bíraskodásának van kiszolgáltatva.

Ez a legszörnyűbb terrorizmus, a „gyanu bíraskodása” nyomta rá bélyegét a Horthy-korszak irodalompolitikájára.

I.

1919—1929

A magyar forradalmi szocialista irodalom 1919-ben született meg, az első magyar proletárdiktatúra megszületésével együtt. A Magyar Tanácsköztársaság 133 napja alatt olyan írásművek látnak napvilágot, melyekben az írók legjobbjai az új rend mellett állnak ki.

Az ellenforradalom a legbrutálisabb módon nyomja el a szocialista irodalom alig kibontakozott fejlődését, a szellem területén sem marad el kegyetlenségben egyéb intézkedései mögött. Már 1919. augusztus 4-én a szakszervezeti *Peidl*-kormány rendeletet hoz, melyben az 1919. március 21. óta hozott összes sajtóintézkedéseket eltörli. A fehérterror *Friedrich*-kormány pedig szeptember 10-én meghozza „a közrendet és közbiztonságot veszélyeztető sajtótermékek be-

szolgáltatásáról és megsemmisítéséről” szóló rendeletét. A *Pesti Élet* című röpirat — rövidesen be is tiltották — felháborodva ír a rendeletről. Hasonlóképpen a *Népszava*, mely „Index” című cikkében megállapítja, hogy a rendeletben a középkori inkvizíció sötét szelleme uralkodik, s hogy a rendelet nyomán történő intézkedések Magyarországot halálosan megszégyenítik a civilizált Európa előtt. Végül megállapítja, hogy az index és a máglya a történelem folyamán egyszer sem mentették meg a reakció életét, a reakció meg fog semmisülni, „amikor a halálraítélt eszmék még mindig élni és teremteni fognak . . .”

Szeptember 10-én a rendelettel együtt megjelenik a megsemmisítendő kiadványok jegyzéke, s ezt kiegészíti egy újabb jegyzék szeptember 20-án. Az akció együttjár a haladó értelmiségiek elleni brutalitásokkal, nyomozásokkal, házkutatásokkal, pótolhatatlan könyvtárak tönkretetésével.

Csak néhányat említünk a megsemmisített — de az Országos Széchényi Könyvtárban megmaradt — kiadványok közül: *Ágoston Péter: A háború okozói*, *Alpári Gyula: Az imperializmus*, *Dénes Zsófia: A nő a kommunista társadalomban*, *Farkas Antal* több írása, *Krúdy Gyula: Fehérvári könyv*, *Gorkij: Woodrow Wilson . . .*, *Kassák Lajos: Levél Kun Bélához a művészet nevében*, *Lukács György: Taktika és etika*, *Molnár Géza: A zene a szocialista társadalomban*, *Sztróky Kálmán: Nincsenek csodák*, *Vandervelde, Émile: A művészet a burzsoá- és a kommunista társadalomban*, továbbá *Marx, Engels, Lenin, Jaurès, Kun Béla, Lafargue, Lengyel József, Liebknecht, Pogány József, Somogyi Béla, Szabó Ervin, Varga Jenő* és mások munkái.

A fehérterror könyvégetései megszűntek ugyan a bethleni konszolidációval, megszűnt az előzetes cenzúra is, de csak formálisan. Szellemük mindvégig rányomta bélyegét az ellenforradalmi korszak kultúrpolitikájára.

A Tanácsköztársaság leverése után a magyar szocialista irodalom kettészakadt. Az akasztófák, internálótáborok és börtönök árnyékában itthon egy időre elnémult az irodalom. A hazai irodalom fejlődésében új korszak kezdődik. Talaja az ellenforradalomé, de útját a kommün emléke, az újjáéledő munkásmozgalom, az illegális kommunista párt és az élő, fejlődő Szovjetunió világítja meg. A másik ág az emigráció. Először Bécsből, később Berlinből, majd Párizsból, Pozsonyból, Kolozsvárról, s legfőképpen Moszkvából — amely az egyre erősödő fasizmus idején az egyedüli és fő emigrációs központ — küldik irodalmi alkotásaikat

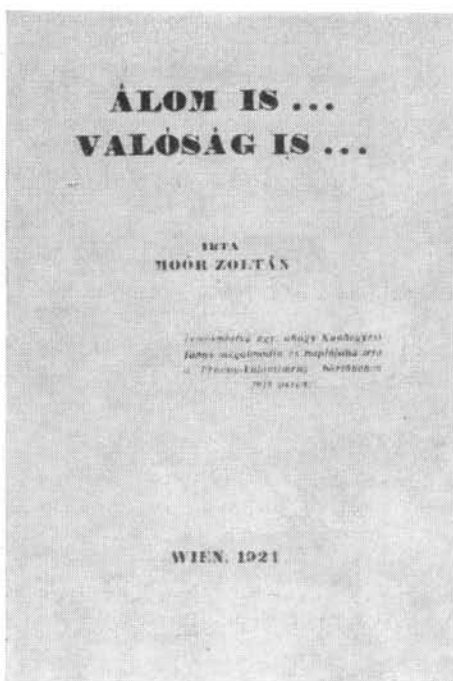
azok, akik bízva bíznak a második magyar Tanácsköztársaság győzelmében.

Az ellenforradalmi korszak első tíz évének mindegyikében találkozunk több betiltott prózai kiadvánnyal. Ezek nagy része külföldről jött be az országba. Nem hiába kér „erősebb fegyvereket” a kormánytól gróf Bethlen István 1921-es kormányprogram-beszédében, melyben részletesen foglalkozik a cenzúra kérdésével, s megállapítja, hogy „százával és ezrével érkeznek naponként posta útján a kommunizmust dicsőítő és eljövételében bizakodó olyan tartalmú levelek, nyomtatványok és csomagok, amelyeknek cenzúramentes kézbesítése a ma még hamu alatt lappangó, de csak a kellő pillanatra váró vörös rém parázsát lángra lobbantani képes...”

Az 1919—1929 közötti periódusból több üldözött prózai munkát fogunk megemlíteni, de természetesen minden inkriminált kiadvánnyal nem foglalkozhatunk. 1920-ból két esetet említünk.

Elkobozták Rudnyánszky Endre: *Mit akarsz a lengyel fronton?* (Vörös izenet Horthy-katonáknak.), Moszkvában az Oroszországi Kommunista Párt Magyar Osztályai Központi Irodája kiadásában, a Forradalmi Írások sorozatban megjelent, kis, 11 oldal terjedelmű, de tartalmában jelentős írását. Az Országos Széchényi Könyvtár „Remota”-ként kezelte a gyűjtőhangú, meggyőző erejű agitációs brosúrát, mely felhívja az intervencióban résztvevő katonákat, hogy ne harcoljanak a fiatal Szovjetköztársaság ellen; kössenek fegyveres szövetséget munkástestvéreikkel a közös ellenség legyőzésére.

A Posta- és Távirada Rendeletek Tára 1920. évi 61. számában találjuk meg Gábor Andor első kitiltott, *Ezt ízenem* című, politikai cikket tartalmazó, a Bécsi

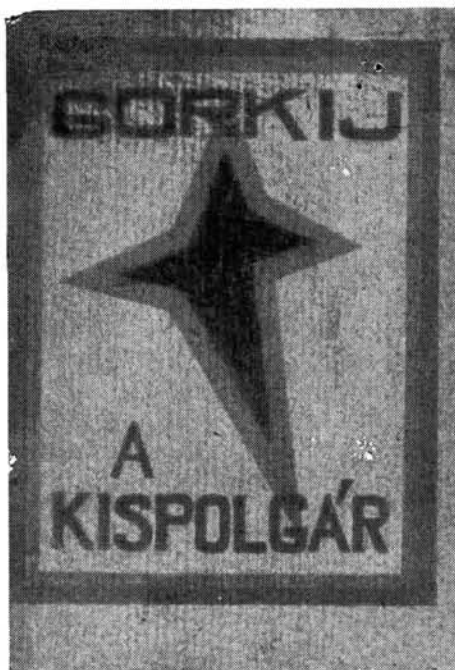
Magyar kiadónál megjelent munkáját. Nem csodálkozhatunk ezen. Már az előszóban megjósolja, hogy Magyarország jövője véresebb lesz valamennyi szomszédjának történeténél. Az első cikk *Horthy*ről szól, ír *Pekár*ról, a nemzetgyűlésről, a jogrendről, a sajtóról, hiteles dokumentumokon alapuló éles iróniával.

1921-ből két kitiltást említünk meg. Az egyik *Moór Zoltán: Álom is... valóság is... Lenyomatva úgy, ahogy Kunhegyesi János megálmodta és naplójába írta a Prónay-különítmény börtönében 1919 őszén.* Bécsben jelent meg a 32 lapos könyvecske. Irodalmi szempontból kezdetleges kis elbeszélés. Mégis jelentős tendenciájánál, eszmei mondanivalójánál fogva s egyben érdekes kordokumentum. Emelkedett gondolkodásra valló naplószerű visszaemlékezés a Tanácsköztársaságra. Egy ifjúmunkás vallomása a kommunizmusról, a barátságról, a tanulás értelméről, az önzetlenségről, a kommunista humanizmusról. A kommunisták azért különbek — mondja az ifjúmunkás, aki a Kommün alatt hathetes iskolán tanulhatott Balatonföldváron —, mert szeretik embertársaikat. A szerző a naplót özvegy *Kunhegyesi Jánosnétól* kapta. Az anya a tulipánosládában találta, amit visszakapott a börtönőröktől, mikor fiát agyonverték a tiszturak.

Egy New York-i kitiltással is találkozunk ez évben, *Mihályi Imre: Vigasztalás* című kötetéről van szó. Amerikai kommunista kötet 1920-ból! *Mihályi*, „a mo-

dern Tinódy” már az előszóban ki-
mondja, hogy „én a mostani tőkés
rendszernek a maga egészsébeni meg-
döntéséért s az államoknak igazi nép-
társadalmakká leendő átalakulásáért
harcolok.” Hitet tesz *Marx* mellett,
a *Tőkére* hivatkozva, s kiáll a fiatal
szovjethatalom mellett. Jóslata, hogy
„Európa pedig hamarább »vöröslesz,
mint azt a yankeek gondolnák” — nem
igen tetszhetett sem a magyarországi,
sem az amerikai tőkéseknek. „Az óha-
zába való visszavándorlás hátrányai.
Rémuralom Magyarországon” című rö-
vid fejezete pedig találó képet fest a
fehérterrorról.

A következő esztendőben, 1922-
ben hirtelen magasabbra szökken a
tiltott művek száma. Tízet említünk
meg, a kiadványok mindegyike Bécs-
ben jelent meg különböző kiadóknál;
túlnyomórészt politikai munkák: *Szabó*
Ervin: Társadalmi és pártharcok a 48
-49-es magyar forradalomban, *Rudas*
László: A kommunista forradalom
alapelvei, az Új Harcos kiadásában, az Ifjúmunkás Könyvtár sorozat 1. darabja-
ként jelent meg; *Rác László: A rutén dolgozók és a világforradalom*, *Landler*
Jenő bevezetésével; *Jászi Oszkár: Magyar kálvária, magyar föltámadás* — mely-
ben *Jászi* gazdag tényanyaggal írja le az 1918-as októberi polgári demokratikus
forradalom szükségességét, a proletárdiktatúra kikiáltásának kikerülhetlen-
ségét, a fehérterrorról mélyen elítélő sorokat ír. — *Garami Ernő: Forrongó Magyar-*
ország című emlékirata, továbbá az Ifjúmunkás Könyvtár 2. darabjaként meg-
jelent *Mit akar a Kommunista Ifjúmunkás Internacionálé?* és ugyane sorozat 4.
száma: *Döntétek ki a határköveket!* A Kommunista Ifjúmunkás Internacionálé
végrehajtóbizottságának felhívása a világ ifjúmunkásaihoz. Utoljára hagyunk
három szépirodalmi jellegű írást: *Gorkij: A kispolgár* című, szintén Bécsben a
Klasszikus írássorozatban megjelent, s azóta világhírűvé vált műve, *Kassák*
Lajos Novelláskönyve, mely a szerző 1911 és 1919 között keletkezett válogatott
novelláit tartalmazta, s utoljára említjük *Benkő Ervin: Egy úriúri története* című
könyvecskéjét, melyet Bethlen is érdemesített arra, hogy megemlítse fent idézett
beszédében. A könyv érdekessége egyrészt, hogy álcázott kiadás — szerzőként
Dickens szerepel címlapján —, ami elég gyakori volt az illegális körülményei kö-
zött. Másrészt tartalma, eszmeisége: finom, költői ihletésű, magas erkölcsiséget
tükröző elbeszélés egy úriúrról, aki véletlenül „bukik le,” s a horthysta rendőr-
ségen munkásokkal, meggyőződéses, önzetlen, elvhű kommunistákkal zárják
egy cellába. S a burzsujesemete, akit otthon kommunista-gyűlöletre neveltek,
s aki csak azért is örül a Kommun bukásának, hogy végre újból lehet csokoládét,
társainak a börtönben tanúsított viselkedése hatására néhány nap alatt gyökeres

belső átformálódáson megy keresztül, s eljut odáig, hogy önként vállalja a kommunista mártíromságot.

Az 1923-as évben már találkozunk hazai elkobzásokkal is. A belügyminisztérium lefoglalta és beküldte az Országos Széchényi Könyvtárnak a következő kiadványt: *Székely Nándor: A numerus clausus Magyarországon*. Előszót írta: *Pakots József; Szilágyi Károly: Numerus clausus*. Kiadták a magyar egyetemről kizárt zsidó ifjak. Már a cím és a kiadó nyilvánvalóvá teszi, hogy miért kellett lefoglalni. Leleplezi a kurzust, a numerus clausust és az antiszemitizmust általában. Rögtön utána említhetjük *Bíró Lajosnak A zsidók útja*, Budapesten 1921-ben megjelent és Bécsben a Pegazus által kiadott munkáját. *Bíró* felemeli szavát a jogtalanság ellen, az antiszemitizmus gyökereit és társadalmi szerepét elemezve.

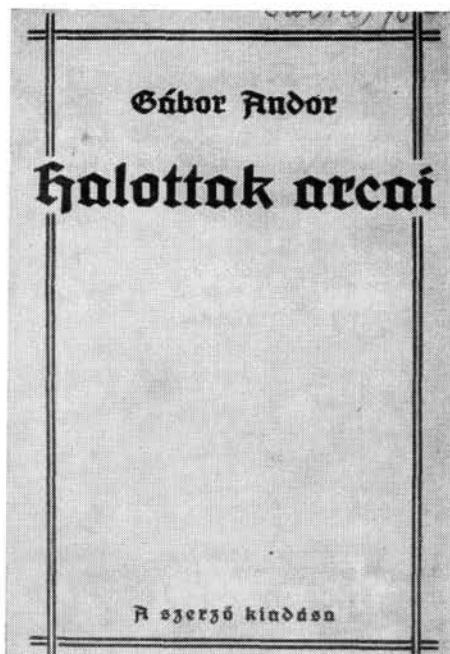
Az éber horthysta erőszakszervezet egész sorozatokat is kitiltott bizonyos időszakokban. Ezek közül az 1922-es esztendőre esik a bécsi haladó kezdeményezés, az Új Modern Könyvtár darabjainak távoltartása illetve kizárása az országból (PI Arch. BM 246022/1922) a „keresztény kultúra védelmében”. A sorozat *Gömöri Jenő* szerkesztette. Az első kötet előszavában, 1922. júliusában ismerteti a régi Modern Könyvtár megindulását, nehézségeit, továbbá az új sorozat célját: „Megváltozott viszonyok között egy egészen új világban, új helyzetek, új emberek, új áramlatok között kell most az Új Modern Könyvtárnak kultúrát hordani és elvetni... hatékonyan közvetíteni akarja a régi monarchia területén alakult összes új államok népeinek a magyaréval való kultúracserejét, főleg azzal, hogy az összes népek irodalmi termékeit meg akarja szólaltatni magyar nyelven. Az Új Modern Könyvtár kilenc számát, a régi Modern Könyvtár indítására emlékezve, meghatottan bocsátom útjára...” írta, de *Horthyék*nek nem kellett a kultúra, s még kevésbé a kultúracsere. Ezért tiltották ki többek között olyan darabjait is, amelyeket *Cervantes, Hatvany Lajos, Karinthy Frigyes, Heinrich Mann* és *Szép Ernő* írtak.

Ezek után nincs csodálkoznivalónk, hogy az ugyancsak Bécsben kiadott Európa Ismeretterjesztő Könyvtárt is kizárták a postai szállításból. (PI Arch. 250882/1923.) Ennek a sorozatnak darabjai között szerepel például *Balázs Béla: A színjáték elmélete, Engels: Ludwig Feuerbach és a német klasszikus filozófia lezárulása, Rácz Béla: Kereszténység és rabszolgaság* című munkája.

Az 1923-as kitiltások között találkozunk *Lissagaray: Az 1871. évi kommun története* című, Bécsben 1922-ben megjelent munkájával is. *Horthyék* nem akarták és nem tűrték, hogy a magyar dolgozó nép akár 1848-ról, akár a párizsi Kommun-ról olvasson.

Károlyi Mihály nevével — jelentőségéhez méltó módon — a korszak cenzúráját tárgyalva még több ízben fogunk találkozni. Első kitiltott kötete: *Egy egész világ ellen*. 1. Harcom a békéért. München 1923, Verlag für Kulturpolitik. A könyv téglavörös fedőlappal ellátva 1923 vége táján jutott be az országba, az egykorú sajtó kisebb részleteket közölt az emlékiratból. A kormány a könyvet törvényellenesen, bírói eljárás mellőzésével elkoboztatta. Az országos főkapitány 1924. január 7-i körlevelé szerint a belügyminisztérium közérdekből eltiltotta és a kereskedelmi miniszter a postai szállítás jogát is megvonta; „e sajtótermék bárhol található példányai, elkobzandók és terjesztői ellen eljárás indítható.” (PI Arch. Vas. vm. alispáni iratok, 1924—765.)

A francia Victor *Margueritte* három könyvét tiltották ki: 1923-ban *Lerhier kisasszony legényélete* (La garçonne), előzőleg (1920) *Ezeregyéjszaka*, majd 1924-ben *Az élettárs* című munkáját. A vád: izgatás a házasság intézménye ellen; Margueritte ugyanis a nők részére „egyenjogságot követel.” Talán kirívónak látszik, hogy ezeket a „nem politikai” témájú könyveket itt említjük. Az író a *Garçonne* miatt fosztották meg a Becsületrendtől. A könyvhöz Anatole *France* írta az előszót, mely szerint a francia író könyvei nemes tehetségről és emelkedett erkölcsi érzékről tanúskodnak. „Victor Margueritte azt a társadalmat festette meg a *Garçonne*-ban, melyet a háború hozott létre; rámutatott a romlottságra, mely az új gazdagoknál hallatlan végletekbe csapott...” — Így írt Anatole *France* a Becsületrendhez intézett nyílt levelében:

„Engedjék meg, hogy a legnagyobb tisztelettel rámutassak, milyen veszedelmeknek teszik ki magukat, mikor olyan dologban akarnak ítélkezni, amelyben csak a közvélemény mondhat igazában ítéletet békés időkben. Hasonló ügyeket vittek már bizonyos ítélőszékek elé, de az igazságszolgáltatásnak igazán nincs oka dicsekedni vele, hogy törvény elé állította őket. Két remekművet, amely becsületére válik Franciaországnak és gyönyörködteti az egész világot, a *Madame Bovary*-t és a *Fleurs du Mal*-t szintén üldözték. Egy igen fennkölt gondolkodású költőt, az *Académie Française* büszkeségét, Jean Richepint elítélték egy művéért, melyet ma minden irodalmi műveltségű ember csodálattal övez. Vigyázzanak uraim, és bölcsességükre hallgatva és okulva ezeken a példákon ne szaporítsák a *Garçonne*-nal azoknak a könyveknek a hosszú sorát, amelyek most századokra elítélik azokat a bírákat, akik megjelenésük alkalmával őket ítélték el...”

Az 1924-es esetek közül is még a legtöbb külföldön, főként Bécsben megjelent kiadványokra vonatkozik. Kiltották a postai szállításból *Szende Pál: Új október felé* című, a Bécsi Magyar Kiadónál 1922-ben megjelent újságicikkgyűjteményét; *Ormos Ede: Mi okozta Magyarország szétdarabolását* című, ugyancsak Bécsben Julius Fischer kiadásában megjelent prózai tanulmányát, melynek előszavát *Jászi Oszkár* írta. *Ormos Ede* az ország történetét tanulmányozva arra a végkövetkeztetésre jut könyvében, hogy a Habsburgokkal együtt a magyar földbirtokosokat is a pokolba kell kergetni. Bécsben, az *Arbeiterbuchhandlung* kiadásában jelent meg *Pogány József: „Üsd a zsidót?”* című tanulmánya, melyben a szerző világos okfejtéssel bizonyítja azt a szükségszerűséget, hogy felekezetre való tekintet nélkül kell összefogniok a dolgozóknak mindenféle tőke ellen, a kommunista párt vezetésével. *Gábor Andornak* természetesen nemcsak gyűjtőhangú forradalmi verseit tiltotta ki az ellenforradalmi Magyarország, hanem prózai írásait is. A Posta- és Távirida Rendeletek Tára közölte 1924-ben a *Ha-*

Lottak arcai című prózai gyűjteményének — melyben a kurzus ismert közéleti alakjairól fest reális képet, — továbbá *Itt jön Jászi Oszkár, aki megeszi Lenint* című, a MA kiadásában megjelent politikai cikkgyűjteményének kitiltását. A bécsi kitiltások között szerepel *Barta Lajos: Múlt* című regénye. Egy Aradon megjelent kisregény kitiltásával is találkozunk ebben az esztendőben, *Farkas Antal: A papkisasszony* című könyvét valószínűleg csak a szerző neve miatt zárták ki a postai szállításból.

Mielőtt rátérnénk a fehérterrortól szóló könyvekre — ez is még az 1924-es esztendőhöz tartozik —, kissé bővebben foglalkozunk egy hazai röpirattal. *Gyopári Péter* szerzői névvel jelent meg 1924-ben, a Népszava Könyvkereskedés kiadásában, a Szocialista agitációs iratok 33. füzeteként a *Múlt, jelen, jövő. Igaz szavak a dolgozó magyar néphez* című 15 lapos kiadvány. A Fővárosi Levéltár őrzi a budapesti királyi büntetőtörvényszék ítéletét (FL. 1924. 3. csom. VII. 3-12.). A röpirat szerzője *Párkányi István*, 30 éves vagyontalan géplakatos. A 14 oldalas ítélet a szerzőt izgatás büntetvében, (Btk. 172. §.) továbbá az 1921. évi III. tc. 7. §. 1. bekezdésébe ütköző, a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétségben mondja ki bűnösnek, mert „a munkásosztályt a birtokos és tőkés osztály ellen való gyűlöletre izgatta.” Az ítélet részeket idéz a röpiratból:

„A nép csak arra volt jó, hogy vért és verejtéket áldozzon, amíg néhány ezer kiváltságos fényben és jólétben élt... Magyarország törvényhozása évszázadok óta osztálytörvényhozás volt... amíg a jog a vagyonos osztályok kiváltsága és tulajdona volt, addig a jogtalan, dolgozó nép vállaira évről évre csak súlyosabbnál súlyosabb kötelezettségeket raktak... Sajtópörökkel és izgatási pörökkel akarják elnémitani a szabadságjogokért küzdők táborát. Az emigrációban és börtönökben még százával vannak politikai üldözöttek és elítéltek... Egy nagy börtönné alakították át az országot...” A röpirat valóban élesen mond ítéletet a magát kereszténynek, nemzetinek és fajvédőnek nevező rendszer felett. Az ítélet indokolásában a Törek-tanács sorra-rendre próbálja cáfolni Párkányi állításait, de érvei igen szánalmasak. Ahhoz azonban elegendők, hogy a fiatal munkást egy évi börtönre, mint főbüntetésre, továbbá három évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen tartamú felfüggesztésére, valamint két millió korona pénzbüntetésre, mint mellékbüntetésre ítéljék.

„Egy nagy börtönné alakították át az országot...” — írta a fiatal szociáldemokrata munkás. A következőkben felsorolt könyveket mind azért üldözték a horthysta hatóságok, mert azok kivétel nélkül fenti tételt tanúsították hitelt érdemlően, reálisan, a szemtanú, vagy a szenvedő személyes tapasztalatai alapján.

Egyelőre 13 olyan műről tudunk, melyek témája a fehérterror, s amelyeket az ellenforradalmi Magyarország megsemmisítésre ítélt. Ezek csak a prózai munkák, ezen a helyen nem foglalkozunk a fehérterrortól írt költői művekkel.

Elsőként említünk két rajzgyűjteményt: *Biró Mihály: Horthy és Vértes Marcel Rajzai a magyar pokolból-t*, mely a magyaron kívül német, francia és angol nyelvű magyarázószöveget is tartalmaz. Előszavát *Halmi József* írta Bécsben, 1921-ben jelent meg, bibliofil kiadásban. Erre is, mint a többi fehérterrortól szóló munkára, csak 1924-ben csapott le az ellenforradalmi cenzúra. *Gábor Andor* így értékeli a kötetet:

„... Ezek számára nincs országhatár, és nincs terjedési korlát. Akinek szeme van, megérti őket, még akkor is, ha az alája írt négy nyelvű szöveget nem értené... Vértes Marcel kitűnő képei — nekem legértékesebb fegyvertásaim, hogyha külföldre elkerülnek, többet tesznek a fehérterror ellen, mint amit mi, a szavakkal ábrázolók, ezren végezni tudnánk, hogy a szétfreccsent vércsepp, amely egy keresztre vert munkás teste mellett, Vértes

könyvének címlapján vöröslük, több szívre fog ráhullani, több emberben fog égő részvétet és segíteni akarást támasztani, mint amennyit mi évek alatt betűvel bele tudunk írni a lelkükbe...” (Gábor Andor: *Vértés rajzai a magyar pokolról*. — *Véres augusztus* Bp. 1959, Szépirodalmi Könyvkiadó 32—35 p.)

Az említett művek közül a ma már ismertek közé tartozik *Bölöni Györgyné, Márkus Ottilia Szenvedések könyve* című visszaemlékezései. A Bécsi Magyar Kiadónál jelent meg 1921-ben. A könyv ajánlása: „A mártírok és a halottak emlékének. A börtönök és internálótáborok szenvedőinek. A megkínzott Hamburgernének.” A kötőien írt napló személyes élmény erejével festi a fehérterror börtöneit. 1924-ben tiltották ki a postai szállításból, majd 1930-ban „foglalkozott” a horthysta ügyészség a Drezdában megjelent *Die Kerker von Budapest. Ein Buch der Schmerzen* című, német nyelvű kiadásával. Érdekesek a könyv elkobzására vonatkozó iratok. (PI Arch. Btszk 1930—350). A királyi ügyészség vádirata megállapítja, hogy a magyar állam és magyar nemzet elleni büntettről, továbbá kormányzósértésről van szó. Hosszasan idéz a könyvből ennek alátámasztására. Érdeemes idézni a *Törek*-tanács 1930. április 30-i végzéséből a következő részt, mely egyáltalán nem öregbíti a magyar királyi ügyészség és az ellenforradalmi erőszakszervezetek erkölcsi tekintélyét: „A könyvnek a rendelkező részben szösz szerint idézett részei egy ártatlan asszony kálváriáját ecsetelik rikító színekkel, akit kémkedés gyanúja miatt tartóztatnak le és annak dacára, hogy mit sem tudnak vele szemben bizonyítani, hónapokig bebörtönözve tartanak és eközben is a katonai börtönőrök és a különítmények tagjai részéről válogatott kínzásoknak és sanyargatásoknak tesznek ki. A könyv beállítására szerint Magyarországon a legborzalmasabb fehérterror uralkodik, a hatalom a különítmények kezében van, akik minden törvényt és törvényes hatalmat megcsúfolva garázdálkodnak, gyilkolnak le ártatlanokat és börtönöznek be olyanokat, akik számukra kellemetlenek lehetnek.”

A detektívjelentések elárulják, hogy bár mindent elkövettek a könyv példányainak felkutatására, abból sehol sem találtak. Akikhez eljutott, azok a kellő módon vigyáztak rá. Hirdetményt is adtak ki, melyben felszólították a vádlottat, hogy a főtárgyaláson jelenjék meg. S mivel a vádlott nem jelent meg, s ellene mint távollevő ellen eljárást amúgysem indíthattak, a kúria 1932. április 13-án „objektív eljárást” rendelt el, vagyis a könyv elkobzását. Az igaz írásokat azonban nem lehet megsemmisíteni, *Bölönié* könyve is — mint annyi más üldözött könyv — megvan. Megvannak az eredeti kiadások is, magyarul, németül és franciául — a német nyelvűhöz Henri *Barbusse* írta az előszót —, s az a könyv, melyet a kúria megsemmisítésre ítélt, 1945 után új kiadásban jelent meg, s a felszabaldult Magyarországon százezrek olvassák.

A *Hajmáskér* című könyv, mely szerző megnevezése nélkül, 1920-ban jelent meg Bécsben, s amelyet szintén 1924-ben tiltottak ki az országból, szintén megmaradt. *Kóhalmi* Béla írta az emigrációban, előszavát pedig *Gábor Andor*. A fehérterror egyik internálótáboráról ír, hitelesen ábrázolja annak borzalmait.

Hajnal Jenő *Hamburgerné* című munkája (Bécs 1920) részletes megelevenítése annak a minden képeletet felülmúló szörnyű kínzásnak, melynek *Hamburgernét Héjjas* és *Prónay* bandája alávetették.

Halmi József *Fekete könyv Kecskemétről* című könyvének külső borítólapján fekete alapon fehér ablakot látunk. Oldalairól vér csepeg. Látjuk Orgoványt, mely „a leghorthybb pokol, a legnemzetibb tömegmészárlás, a legsűrűbb akasztó-

faerdő”. Gábor Andor előszavából néhány szó: „... Olvasó, olvasd e könyvet, melynek hangja nyugodtabb, mint az enyém, s ha elolvastad, a te hangod lázadóbb lesz az enyémnél. Olvasd, s ha a szemed kidülled, s az idegeid rángatóznak is: olvasd tovább... Olvasd és sirasd el népedet!”

Magyar Lajos Márianosztra. Riportsorozat apácabörtönőrökről és kommunista rabnőkről című könyve New Yorkban jelent meg, a Proletár Könyvkereskedés kiadásában. Élesszemű riporter hiteles, realista rajza a Mária-Nosztrára bezárt rabok életéről. A könyvet olvasva az ember nem tudja, vajon a lelki terror volt-e szörnyűbb, amellyel a kommunistákat az egyedül üdvözítő egyházhoz akarták elvezetni, vagy pedig a csendőrök által végrehajtott borzalmas kínzások. Értékes dokumentum *Pogány József*nek, a Tanácsköztársaság volt hadügyi népbiztosának munkája, *A fehér terror Magyarországon*. Bécsben, 1920-ban, az Arbeiter-Buchhandlung kiadásában jelent meg, s mint a többi hasonló témájú könyvre, erre is 1924-ben figyelt fel a cenzúra. Minden oldalról megvilágítja az ellenforradalmi diktatúra működését, annak gazdasági, politikai, kulturális rémuralmát. „A kultúrterror” című fejezet dokumentálja, hogy „A fehérterror nemcsak az eleven embert, hanem az élő forradalmi gondolatot is máglyára veti... hagyományai a középkor uralkodó és a maga egyetemességéért harcoló katolicizmusának módszereihez vezetnek: az emberek elégetésével és indexre helyezésével új életre kelti az inkvizíció könyvégetését és indexre helyezését is...”

Kitiltották *Rácz Béla Vörösök és fehérek 70 év előtt. Az 1848—49-iki magyar ellenforradalom* című, a Bécsi Magyar Kiadónál 1920-ban megjelent könyvét is. A szerző 49-et veti össze a fehérterrorral, s megállapítja, hogy „Haynau, a bresciai hiéna, a maga 114 kínzás nélküli sablonos kivégzésével lágy szívű szamaritánussá törpül a keresztény kurzus tisztjeivel, politikusaival és bíráival szemben.”

Fentiekkel együtt tiltották ki *Szántó Béla: A magyarországi proletariátus osztályharca és diktatúrája* című, Bécsben, 1920-ban megjelent munkáját is, valamint *Nagy Andor Fergeteg* című regényét, — mely szintén a Bécsi Magyar Kiadónál jelent meg. Címlapját *Vértes* Marcel rajzolta. A regény mind eszméi mind irodalmi szempontból gyenge. A szerző nem leplezi, hogy a proletárdiktatúra nem igen vonzotta, ezt szinte szenvtelenül ábrázolja. Ellenben amikor a fehérterror ábrázolására kerül a sor, egyszerre megnő írói ereje, ábrázoló képessége. Döbbenetes megjelenítő erővel festi a fehérterror állati kegyetlenségét egy meglepő képen keresztül: Lola, a főhős, az arisztokraták könnyűvérű kitarthatja, aki minden erkölcsi tulajdonságot nélkülözni látszik, beleőrül a kínzások és gyilkolások látványába. A regény befejezése jelképes és jellemző: a darutollas fehér tiszték — miután elkövezték borzalmas tetteiket — a vért lemosva kezükről, kicicomázva, vigan duhajkodnak.

A szintén Bécsbe emigrált szociáldemokrata *Diószeghy Tibor* — akinek fejére *Beniczky* belügyminiszter ezer korona vérdíjat tűzött ki — írásai sem nyerték meg a horthysta hatóságok tetszését, érthető módon. *Bök* című verseskötetén kívül két prózai munkáját tiltották ki 1920-ban. Az egyik a *Különvélemény*, a másik *A darutoll*. Mindkettő Bécsben, az Ember kiadásában, a Színes Epekövek sorozatban látott napvilágot. Témájuk is azonos: a fehérterror. A darutoll — címe is utal tartalmára — címlapján *Bíró* Mihály bronzplakettje látható. Több cikket tartalmaz, melyekben a fehérterror rémtetteit részletesen elemzi. A „Látta-e már Budapestet éjjel” című hátborzongatóan s egyben hitelesen számol be a daru-

tollasok rémuralmáról. *Horthyról így ír: „... vízi-gyilkosból a szárazföldi halál földi helytartójává avanzsált aranyrozettás tengerésziszti-kabátot viselő molyette díszmagyar...”*

Egyetlenegy hazai, ezzel a periódussal foglalkozó könyvet találtunk, az is jóval későbbi megjelenésű. Marosi Mórocz János: *Órák és napok egy ember életéből*, a szerző kiadásában 1931-ben jelent meg Budapesten. Az előbb felsoroltakat emigráns, baloldali, kommunista meggyőződésű írók írták. Ezt a könyvet pedig egy erősen vallásos érzelmű, nemesi származású ember, akit aztán a későbbi években a kényszer a jobboldalra hajtott. A mi szempontunkból azonban ez a könyv, ekkori hitvallása érdekes. Az előszóban elmondja a naplószerű kötet szerzője, hogy hat gyermeke van, nagyon szegény. Feljelentés következtében, állítólag a nemzeti hadsereg gyalázása miatt került az internálótáborba.

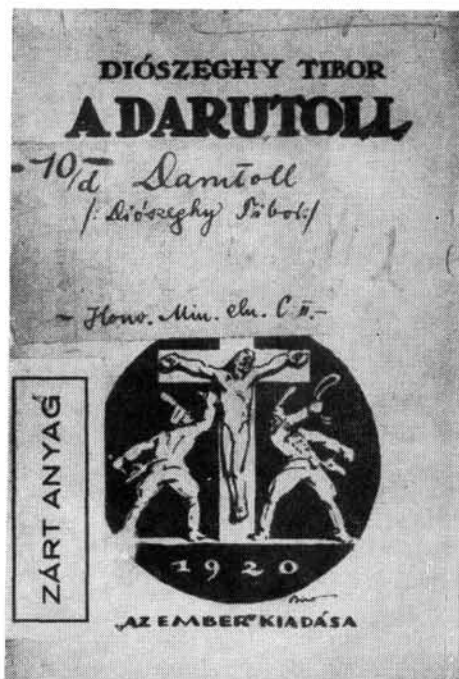
„Koromfekete, vérpáras idők után jelentetem meg ezt a könyvet, amely csak töredékét nyújtja Hajmáskér, Zalaegerszeg borzalmainak és kegyetlenkedésének. Jajgatott a Duna, sikoltottak a nádasok és az erdő, foglyok tízezrei remegtek a börtönfalak között és az internálótáborokban, a magyar Szibériában, anyák, feleségek, testvérek futottak fiaik, férjeik, apáik után, a fehérterror ulti véres orgiáit... Ezek a naplótöredékek nem az író agyvelejében fogantak meg és nem a fantázia kohójában izzottak, hanem a szomorú és gyilkos valóság keltette életre... A magyar történelem legigazságtalanabb és legszégyenteljesebb napjai voltak ezek...”

A könyv mottója: „Kitüntetés az is, ha valakit becsületes és tisztességes magatartásáért a kormányzat üldöz és büntetéssel sújt.” A napló 1919. december 20-án kezdődik, utolsó dátuma 1929 szeptembere, amikor a szerzőt az Újpesti Közlöny és röplapok miatt újból 60 napi elzárásra és 450 pengő pénzbüntetésre ítélik.

Megdöböntő realitással írja le a hitlerista módszerekhez hasonló kínzásokat, a kényszerszolgálatot, próbakivégzéseket, elevenen égetést. Sok konkrét adatot tartalmaz, a különítmények tevékenységét, a pribékek cselekedeteit, az internáltak nevét, a meggyilkoltak nevét, adatait. Vallásos érzületű ember írta, aki a fehérterrorral együtt az egyházat is leleplezi és végül arra az álláspontra jut hogy „úgy, ahogy a papok hiszik az istent, én nem hihetek benne.”

A könyv egészen ismeretlen. 1932 elején kobozták el, s rögtön megjelenésekor, 1931-ben került egy példánya köteles példányként az Országos Széchényi Könyvtárba, ahol azt 1959-ben felvágatlan állapotban találtuk.

1926-ban tiltották ki Alexandra Kollontaj *A család és a kommunizmus* című munkáját, mely New Yorkban, a Proletár Könyvkereskedés kiadásában látott napvilágot.

Ugyancsak 1926-os kitiltás Pavel *Dorochov Golgotája*, mely Kassán 1925-ben jelent meg a Munkás kiadásában, és *Fábry Zoltán*, a szlovák Kommunista Párt egyik vezetője fordította magyarra. *Dorochov* könyvében az oroszországi polgárháború egyik viharos szakaszát írta le drámai megjelenítő erővel.

Kassák Lajos nevével is sokszor találkozunk a *Horthy*-korszak cenzúra-viszonyaival való foglalkozás során. Több verseskötetét tiltották be, egyes versek miatt is állt a bíróság előtt, 1919 után láttuk betiltott *Novelláskönyvét*. 1926-ban folyik pere Bécsben 1924-ben megjelent *Álláspont. Tények és új lehetőségek* című munkája miatt. A Párttörténeti Intézet Archivuma őrzi a per dokumentumait (PI Arch. B. tszk 13079—1926).

A királyi ügyészség indítvány 1926 október 25-i keltezésű, — a hirhedt *Strache* Gusztáv készítette — mely szerint „bevallott célja ama munka megindítása, amellyel a kommunista emigráció ezideig adása a magyar forradalomnak és az ellenforradalom terrorja alatt kínlódó magyar munkásságnak... A kommunista pártot a munkásság új nemzetközi jelentőségű erőképviseletének nevezi. A társadalmi forradalmat jelenti ki az emberi élet módosítása végett az egyetlen forrásnak. Dicsóíti Lenint, mint a konstrukció emberét. Meg kell találnunk — mondja — annak a forradalmi munkának módját, amely a nyílt fegyveres akcióig hasznossá teszi az átmeneti időt. „A kommunista párt anyja és felnevelője az új embernek.” — Megállapítja, hogy az első tennivaló pártiskolák felállítása. Ezek részére programot közöl. A burzsoá társadalom halálát [ez utóbbi három szó zöld ceruzával aláhúzva] és a forradalom szükségét hirdeti...”

A vádirat két esztendő múlva készül csak el, s újabb két év elteltével a kúria a bűncselekmény —izgatás— elévülését mondja ki. Végülis 1930. december 6-án a belügyminisztérium kiadja a könyv elkobzására és megsemmisítésére vonatkozó rendelkezését. A periratok között értékes dokumentum található: több magyar író beadványban fordult a miniszterhez, melyben azt kérték, hogy írótarcsuk szabadlábban védekezheessenek. Az aláírók között szerepel *Vikár Béla*, *Heltai Jenő*, *Karinty Frigyes* és *Kosztolányi Dezső*.

Berlinben majd Bécsben látott napvilágot a Munka és Tudás Könyvtára sorozat. Mint a többi haladó sorozatra, természetesen erre is lecsaptak a horthysta hatóságok. A Posta- és Távirida Rendeleték Tára 1926-ban közölte az egész sorozat kitiltását illetve az országba érkező darabjainak lefoglalását. Nem érdektelen könyvekről van itt szó. A mozgalom él, s az emigrációba kényszerült kommunisták és baloldaliak tovább viszik a munkát. *Magyar* Lajos fordította le *Lebedinszkij Egy hét* című regényét, a sorozat 2. darabját, *Engels: A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig*, *Bokányi Dezső* fordításában jelent meg Berlinben. Ugyanebben a sorozatban, de már Bécsben 1925-ben jelent meg *A kommunista internacionálé alapkövei* című munka, melyhez a bevezetést és a jegyzeteket *Kun Béla* írta.

1927-ben is érdekes betiltásokat találunk. Kettőt említünk közülük. Az egyik *Szép Ernő Szegény, grófnővel álmodott* című regénye. (Bécs 1921, Hellas) a másik: *Farkas Antal Megnyílt a börtön. Egy proletár naplója* című, 1919-ben, a Népszava Könyvkereskedés által kiadott regénye (PI Arch. 106 342 1927. VII.) melyről megvan a magyar királyi belügyminisztérium körlevele az elkobzás foganatosításának elrendeléséről. Úgynevezett primitív, szocialisztikus regény. Egy proletársorba süllyedt család rettenetes testi és lelki nyomorúságait beszéli el az első világháború éveiben s felszabadulásukat a győztes forradalomban; világnézetük átforgalmazását a kispolgári szemlélettől a proletáriátus osztály-

harcos meggyőződésévé. A regény utolsó, „Itt az élet” című fejezetében az író lelkesen áll ki az utca népe, a forradalom, a dolgozók akarata mellett. „A nép föleszmélt, dühös volt és mérgében összetörte a régi rendet, hogy újat teremthesen. Most dolgozik rajta két kézzel.”

A regényt nem sokan olvashatták: 1962 nyarán felvágatlanul találtuk meg az Országos Széchényi Könyvtárban.

Az 1928-as évben egy igen jelentős bírói úton történt elkobzást találunk: *Vissza a tömegekhez! A szociáldemokrata baloldal állásfoglalása*. Kis Jenő kiadó, mint vádlott felforgatásra irányuló izgatás vétségével (1921. III. tc. 5. § 1. bekezdés) és a tulajdonjog elleni izgatás büntetése, a nagytőke, az egyházi és világi nagybirtok elleni izgatás, továbbá a királyság intézménye elleni lázítás (Btk. 172. §.) miatt áll a bíróság előtt. A kis füzet a Világosság nyomdában jelent meg 3000 példányban s 20 fillérért árusították. Az ítélet megállapítja, hogy „Kis Jenő vádlott a szociáldemokrata párt kebelén belül ellenzéki mozgalmat kezdeményezett s röpirata a pártvezetőség ellen irányult... A röpirat kifejezetten mondja, hogy törekvéseik forradalmiak, hogy pártjuk forradalmi párt: az elmúlt forradalmak örököse. A magyarországi proletárdiktatúrát nem tagadja meg, nem szégyenli azt, ellenkezőleg annak tanulságait értékesíteni kívánja. Az orosz proletáriátus forradalmi diktatúrájáról szólva egyetért annak lényeges vívmányaival...” (PI Arch. Bp. tszk. 9964—1928).

A röpirat rendkívül értékes: az 1928. január 6—8-i pártgyűlésen elhangzott politikával szembeni baloldali állásfoglalás, a követelések összefoglalása, a háborúval való szembeszállás, valamint az opportunizmussal való szakítás követelése. *Madzsa Józsefnek és néhány társának sikerült olyan fogalmazást elfogadtatni, mely kiáll és hitet tesz 1919 mellett. Az Intéző Bizottság tagjait a szociáldemokrata párt ellenőrző bizottsága megrovásban részesítette és kizárással fenyegette meg, felszólították a Stromfeld-kör felosztatására. Ennek végrehajtását az Intéző Bizottság megtagadta (Kárpáti Endre: *Emlékezés Madzsa Józsefre*. Párttört. Közl. 1959. jún. 186—187. 1.)*

1929-ben kitiltották az országból *Révész Béla Proletárok kis könyve*, Bécsben 1921-ben megjelent karcolatgyűjteményét. Továbbá a magyar proletárirodalom egy kitűnő darabját, *Barta Sándor Csodálatos történet, vagy mint fedezte fel William Cookendy polgári riporter a földet, amelyen él* című, Kassán, Munkás kiadásában 1925-ben megjelent regényét. A Csodálatos történet, megjelenése idején a munkásmozgalmi irodalom kiemelkedő alkotása volt. Az utópia, a szatíra és a vízió elemeit sűríti magába. Előreveti az akkor még csak kialakuló fasizmus borzalmas diadalát, éles színekkel ecseteli a munkások elnyomorodását, a fináncsőke szervezkedését. A műben felvázolja a kapitalista államgépezet teljes képét s győzelemre viszi a kisember becsületességét a demoralizálódott burzsoá sajtó felett.

Csak nagy vonalakban próbáltuk felvázolni az ellenforradalom győzelme utáni tíz esztendő cenzúra-történetét. Amint látjuk, a legtöbb esetben az emigrációban megjelent politikai irodalom és szépirodalom kitiltásáról van szó. Érdekes „ideológiai” alátámasztást találtunk ezzel kapcsolatban a *Gábor Andor Egerszeg* című műve periratai között, mely általánosítható: „Általánosan ismert tény az, hogy a külföldnek egyes körei bizalmatlansággal vannak Magyarország céljai és törekvései iránt. Érdekeik féltésében nem tudják elhinni, hogy Magyarország a béke támasza és tényezője. A magyar nemzet és a magyar kormány hi-

báján kívül keletkezett ezt a bizonytalanságot kívánják felhasználni egyes külföldre szökött magyar állampolgárok oly célból, hogy a maguk politikai célját megvalósítsák.”

Hazai betiltással ebben az időszakban aránylag kis számban találkozunk. Ennek magyarázata — amiről a rövid bevezetőben már szó esett — a belső gazdasági-, politikai és szellemi terror, amely erősen hat az írók helyzetére.

Ezt a hangulatot talán minden magyarázatnál és kommentárnál világosabban dokumentálja, ha a korszak legnagyobb prózaírójának, *Móricz Zsigmond*-nak naplójegyzeteiből idézünk, melyek elárulják, hogyan hatottak a külső viszonyok, hogyan fojtotta el az írók hangját az egész ellenforradalmi légkör, hogyan vezetett ez az „öncenzúrához”: „Ha én a regényeimet úgy írom meg, ahogy érzem: soha nem fog megjelenni.”

II.

1930—1938.

A húszas évtized közepéig hazánkban csak elszigetelt kísérletek történtek egy következetes baloldali irodalom megteremtésére, de már 1926-tól kezdve megindul a határozottabb fejlődés. Erre lehetőséget ad, hogy az ellenforradalmi terror viszonylagos enyhülést mutat, az emigránsok egy része hazatér, s az illegális kommunista párt újjászerveződik, tömegmunkája nő.

Az 1930-as év fordulatot jelent nemcsak a politikában, hanem az irodalomban is. Fokozatos balratorlás következik be. *József Attila* mellett a fiatal proletárköltők egész sora jelentkezik, akik bár meg sem közelítik nagyságát, de költészetük tematikája, eszmei mondanivalója az övével egyet jelent. *Illyés Gyula*, *Nagy Lajos*, *Kodolányi János* mellett mások is megszólalnak, s mind az emigráns, mind a hazai irodalom jelentős alkotásokat hoz létre, melyekre a cenzúra erősen felfigyel. Ezekben az években, a súlyos gazdasági válság, és az egyre jobban fellendülő munkásmozgalom éveiben, hirtelen jelentősen megnő a kitiltások és betiltások, elkobzások és írói perek száma. Költők sora áll a bíróság előtt, lapokat, folyóiratokat, s számos röplapot tiltanak be. A prózai irodalom üldözése is egyre inkább erősödik. A marxista irodalom elleni hajsza — bár ezen vannak rések a különböző időszakokban — végig megfigyelhető. *Marx*, *Engels*, *Lenin*, *Kun Béla*, *Luxemburg Rosa* írásait kitiltják illetve elkobozzák.

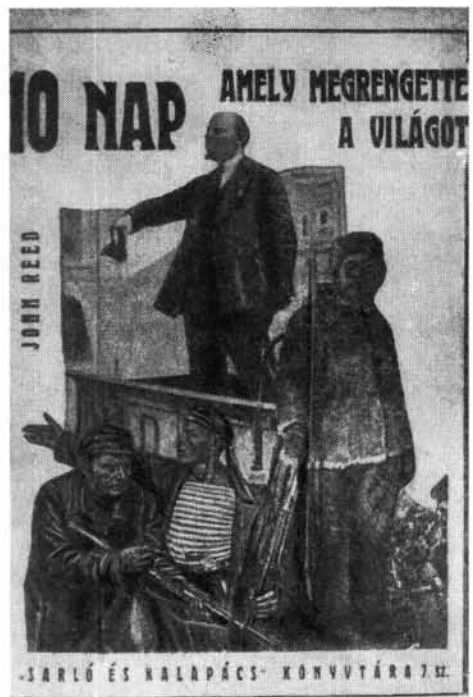
A sort a párizsi Monde kiadó által megjelentetett sorozat kitiltása nyitja meg. A sorozat *Böloni György*, *Aranyossy Pál* és *Károlyi Mihály* vállalkozása volt. Összesen négy darabja jelent meg, de mindegyik igen nagyjelentőségű, mind az eszmei mondanivaló, mind az irodalmi színvonal szempontjából. Közülük a három külföldi szerző világszerte ismert művével csak röviden foglalkozunk. Az egyik *Jaroslav Hašek*, *Infanterist Svejik viszontagságai a nagy háborúban*, melyet *Karikás Frigyes* fordított Katona Fjodor álnéven, a felszabadulás után mintegy nyolc kiadást ért meg hazánkban. *Tarasov-Rodionov Csokoládé* című regénye, melyet szintén *Karikás Frigyes* fordított, jelentős világirodalmi alkotás. A kronstadti felkelés idején játszódik, fő problémája a forradalom vezetőinek etikai tisztasága. A könyvnek megjelenésekor hatalmas visszhangja volt, a forradalom utáni új orosz irodalom első korszakának értékes terméke. A harmadik kitiltott

Monde-könyv Ernst Glaeser: *A 902-esek*, Bölöni György fordításában, a front mögötti Németország életének és a német fiatalságnak a regénye. Thomas Mann úgy nyilatkozott róla, hogy „igen kiváló munka ez, mely megszédít kvalitásaival: nagy gondot fordít arra, hogy pontos legyen és rendkívüli a megfigyelő készsége.” A sorozat negyedik darabja, mellyel jelentősége miatt részletesebben foglalkozunk, *Szilágyi András, Új pásztor* című regénye, melyhez a rajzokat Pór Bertalan készítette. Annakidején Gaál Gábor az *Új pásztor* szerzőjében üdvözölte a tiszta osztályvonal hazai jelentkezését. A két világháború közötti magyar irodalom emlékezetes eseménye volt a regény megjelenése, élesen jelezte a fordulat bekövetkeztét a magyar proletáirodalomban. Hazájában éppen forradalmi tartalma miatt nem találhatott kiadóra, ezért jelent meg a nemzetközi munkásmozgalom segítségével a Monde könyvei sorában. Mint *Abajáy Gusztáv* írja a kolozsvári *Korunk*-ban (1959. szept.):

„A regény Rakicán Demeternek, a hegyi pásztornak öntudatra ébredését beszéli el. A fiatal kondás napról-napra világosabban látja, hogy egyre elviselhetetlenebbé válik a havasi völgyek kiszípolozottjainak élete, a gazdagok száma maroknyi, a szegényeké, mint a nagygazdák hombárában a búzaszem. Kezdetben még reménykedik, hogy „valahogy keresztülcsempészi magát a gazdagok és szegények falai között.” De csakhamar megtanulja, hogy nincs egerút. Megkerülhetetlen és áthághatatlan az a fal, amely a világot gazdagokra és szegényekre osztja és amely ott mered Demeter előtt mindenütt... Erdei famunkásokkal sztrájkot szervez, a sztrájk elbukik, de a harc megacélozza őket. Demeter története forradalmi perspektívával végződik.” Szilágyi András könyvének Romániában megjelent új kiadásához írt előszavában a következő sorokat olvashatjuk: „Úgy éreztem, jó könyvet csak akkor írhatok, ha elrugazkodom az egész úri világtól, ha beléjük rügök, ha provokálom, ha haragra hívom és megtámadom őket.”

A horthysta hatóságok erre a kihívásra a maguk eszközeivel válaszoltak. 1932. június 21-én *Bozzay* rendőrtanácsos rádiógramban utasította valamennyi magyar állomást és őrszobát, hogy a könyv bárhol található példányait foglalják le és terjesztői ellen eljárást indítsanak. A királyi ügyészség lefoglalási indítványában a következő indokokat látjuk: „A panaszolt könyv egész tartalma a szegény pásztor ember s hason sorsúak helyzetének szembeállítására a gazdag emberek helyzetével... mely alkalmas a gyűlölet felkeltésére s akként a Btk 172. §. 2. bekezdésébe ütköző osztály elleni izgatás büntettének a megállapítására...“ A periratok között megtalálhatók a detektívjelentések is: sehol egyetlen példányt nem sikerült megtalálniok, holott az összes könyvkereskedést átkutatták. Érdekes az egyik detektív, *Darvas Gábor* jelentése, melyben közli, hogy „megejtette

a puhatolózást” a regény szerzője, és a rajzokat készítő Pór Bertalan nevű egyének kiléte és tartozkodási helye iránt... (PI Arch. B. 7075—1932).

Egy másik, hasonlóképpen jelentős sorozat kitiltását is közli a Posta- és Távirtda Rendeleték Tára 1932-ben. A Sarló és Kalapács Könyvtára és a Sarló és Kalapács Kiskönyvtára, Moszkvában megindult sorozatról van szó, melyben a Külföldi Kiadvállalat kiváló szépirodalmi és politikai kiadványokat jelentetett meg.

Ezek között jelent meg például Münnich Ferenc *A szocialista építés ötéves terve* című munkája: vagy olyan regények, melyek az elmúlt évtizedek során világszerte ismertté váltak, mint az új szovjet szépirodalom első kiváló alkotásai. Így például *Fagyeev Tizenkilenc partizán* [*Tizenkilencen*] című regénye, *Madarász* Emil fordításában: *Szerafimovics Vasáradata*, szintén *Madarász* Emil fordította: továbbá a világ munkásmozgalmi irodalmának olyan kiemelkedő darabja, mint *John Reed 10 nap, amely megrengette a világot* című műve. A fiatal amerikai újságíró „nem volt közömbös megfigyelő — írja Krupszkájá az orosz kiadás előszavában —, szenvedélyes forradalmár volt, kommunista, aki értette az események értelmét, a nagy küzdelem értelmét. Ez a megértés adta neki a látásnak azt az élességét, amely nélkül lehetetlen lett volna ilyen könyv megírása... Reed könyve az eposznak egy sajátos fajtája...” *Leninnek* az 1920-as amerikai kiadáshoz írt előszava élesen emeli ki a könyv jelentőségét: „Rendkívül nagy érdeklődéssel és nem csökkenő figyelemmel olvastam el John Reed... könyvét és teljes szívemből ajánlom az egész világ munkásainak figyelmébe. Óhajtanám: ültessék át minden nyelvre és terjesszék el sok millió példányban, mert ez a könyv hű és rendkívül eleven leírását adja azoknak az eseményeknek, amelyek olyannyira fontosak annak megértéséhez, mi a proletárforradalom, mi a proletárdiktatúra... Semmi kétség: John Reed könyve hozzá fog járulni, hogy tisztázza ezt a kérdést, amely a világ munkásmozgalmának alapvető problémája.”

A magyar kommunista írók kitiltott művei sem kevésbé jelentősek, melyek a Sarló és Kalapács-sorozatban láttak napvilágot. Köztük van *Illés Béla Ég a Tisza*, *Lengyel József Visegrádi utca* című regénye, *Kiss Lajos Vörös városa*, *Madarász Emil Csihajda Pál harca* című elbeszéléskötete, *Szamuely Tibor: Riadó* címen összegyűjtött forradalmi írásai, *Kun Béla* bevezetésével, *Karikás Frigyes* elbeszéléskötete, a *Mindenféle emberek*, *Zalka Máté* elbeszélései: *A hadjárat vége*, és a *Nem olyan könnyű*, *Román János: Csak egy négerrel kevesebb* című regénye. Utoljára említjük *Kahána Mózes: A Kárpátok alatt* című elbeszélésgyűjteményét. Az előzők mint a magyar forradalmi szocialista irodalom első kiemelkedő alkotásai szinte kivétel nélkül már széles körben ismertté váltak, új kiadásokban olvashatják őket a magyar olvasók. *Kahána* kötete még kevéssé ismert, pedig méltó lenne rá. Ez a könyv annak a lenini elvnek a megvalósítása, hogy az irodalomnak a proletármunka szerves részévé kell válnia. A kötet elbeszélései a romániai forradalmi munkásmozgalommal, az illegális párt munkájával, harcaival foglalkoznak. Az író az életet a maga valóságában festi, a mozgalmat belülről ábrázolja, olyan író tollával, aki annak maga is aktív részvevője volt.

Meg kell emlékezni egy jelentős hazai munkásregénynek bírói úton történt elkobzásáról is. *Gergely Sándor: Valami készül* című regénye méltán vívta ki a hatóságok megkülönböztetett figyelmét. A történet egyszerű: egy tüntetés előkészületei s közben egy árulóvá vált kommunista leleplezésének rajza. Az író a történet keretébe beleszőve ismerteti a kommunisták céljait, törekvéseiket.

Ezeket a részeket a cenzor zöld ceruzával sűrűn aláhúzva jelölte meg az ügyészségi példányon.

Károlyi Mihály nevével az előzőkben már találkoztunk. 1923-ban *Egy egész világ ellen* című művét tiltották ki a postai szállításból, 1925-ben az *Amerika Károlyi mögött áll* című röplapot. 1926-ban a *Károlyi Mihály levele a magyar munkásmozgalomhoz* című kiadványt foglalták le. 1931-ben a Posta és Távirtda Rendeleték Tára közli a *Tiétek a föld. Üzenet a magyar földművelészetnek* Párizsban megjelent brosúra kitiltását. Az 1932-ben elkészült vádirat kiemeli: „...nyílt izgatás a kommunista forradalom céljai, módszerei mellett...” A királyi ügyész helyesen látta *Károlyi* szerepét és írásának célját. Az ikriminált kis könyv megtalálható a Párttörténeti Intézetben. Rajta az ügyészségi pecsét, s a könyv több oldalán a cenzori ceruzával ráírt paragrafus, az 1921. III. törvénycikk 5. és 7. paragrafusa. A *Tiétek a föld ...* eszmeileg harmonikusan illeszkedik bele szerzője életébe, aki az emigrációban is a magyar munkások és parasztok érdekeiért harcolt és osztályával szembefordulva a haza és a dolgozó nép, az emberi igazságosság, a humanitás ügyét szolgálta. A kis füzet eljutott azokhoz, akiknek és akikért íródott: erről tanúskodik a Horthy-bíróság pere három kalocsai munkás ellen, akiknél megtalálták a *Tiétek a föld* egy-egy példányát, s akik a könyv elolvasásáért több hónapot ültek.

Remenyik Zsigmond *Bolhacirkusz* című regénye 1932-ben jelent meg, s megjelenése után a rendőrség, illetve ügyészség nyomban el is kobozta. Szerzőjét vád alá helyezték és kéthavi fogházra ítélték azzal az indokkal, hogy regénye erkölctelen, istenkáromló, a vallást támadja, a polgári társadalom és osztályok elleni izgatást foglalja magában. Valami igazságuk volt: a *Bolhacirkusz* leleplező

írói munka, mely a klasszikus szatírákat követve éles iróniával támadja a kapitalista rendszert.

Ezzel egyidőben tiltják ki az országból *Fehér Ferenc Éljen a háború!* című Pozsonyban 1932-ben, a Munkásakadémia kiadásában megjelent regényét. Egyszerű, őszinte hangon írt háborús élményregény, melyet az író személyes tapasztalata tesz közvetlenné, s melynek konklúziója: a háborút a beléhajszolt millió és millió egyszerű katona változtassa át polgárháborúvá, a puskát tegyék át egyik vállukról a másikra, a kivívott békét pedig őrizze meg az emberiség. A regény befejezése a Budapesten kitört forradalom lelkes igenlése.

A következő években szüntelenül szaporodik az elkobzások, írói perek száma. Néhányra szeretnénk felhívni a figyelmet az 1933-as esztendőből.

Kezdjük a *Két akasztófa*, Párizsban, 1932-ben megjelent 32 lapos füzettel, melynek terjedelme kicsi, de jelentősége annál nagyobb. Érthető, hogy a magyar hatóságok ebben az időben különösen felfigyeltek minden munkásmozgalmi kiadványra. A két akasztófa — *Sallai* és *Fürst* halálát jelentette, de egyben azt is, hogy a munkásmozgalom számára élő szimbólumként hatnak majd évtizedek múltán is. A kis füzet a két kommunista mártír életrajzát tartalmazza. Borítólapja: újságkivágatokból készült montázs, rajta piros betűkkel ugrik ki a cím. A szöveg idézettel kezdődik, *Sallai* Imre utolsó szavaival: „A győztes proletárforradalom meg fogja bosszulni halálunkat.” A könyvecskének a Párttörténeti Intézetben őrzött értékes példánya le van plombálva, felül a közepén kapocs.

Ebben az évben szinte kivétel nélkül politikai kiadványokról van szó. Ilyen például a *Harc spiclikkel, rendőrkémmel, provokátorokkal*, a KMP kiadásában, *Kun* Béla előszavával megjelent mozgalmi brosúra. *Supka* Géza: *A nagy dráma* című Miskolcon, 1924-ben megjelent nagyobb lélegzetű munkájának betiltására is ekkor kerül sor. A szerző a Károlyi-kormány idején rendkívüli követ volt Prágában s könyve elég komoly bírálatot tartalmaz a fennálló rendszerről, részletesen foglalkozik a sajtószabadság, a cenzúra kérdéseivel is. *Lebegyev A Pyreneusok lángokban* című, Moszkvában megjelent ismeretterjesztő könyvecskéjét is ekkor foglalják le a postán. Nem csoda. Spanyolország múltját röviden elemezve leleplezi a több éves fasiszta diktatúrát, s arra a következtetésre jut, hogy a jövő Szovjet-Spanyolországé. Ugyancsak Moszkvában jelent meg a postai szállításból kitiltott *Dietrich: Háború Kínában, intervenció, világháború* című könyve, melyben a politikai helyzetet a szerző részletesen ismerteti, dokumentálja a Szovjetunió békepolitikáját, s felhívást intéz a világ népeihez a háború megakadályozására, a forradalmi osztályharcba való csatlakozásra.

A cenzurális esetek szempontjából nem kevésbé érdekes az 1934-es esztendő sem. Budapest, Pozsony, Bécs, Torontó, Moszkva szerepel a betiltott, illetve a postai szállításból kizárt kiadványok megjelenési helyei között. Ezek túlnyomó része is inkább politikai természetű. Ilyenek: *Rézner* József: *Marxizmus*, Budapest 1934, *Nagy* Pál: *Bevezetés a marxista közgazdaságtanba*. Bratislava, az Út kiadása, *Az ellenforradalom tíz esztendeje*. 1919—1929. Bécs, Világosság. Szociáldemokrata Emigránsok kiadásában jelent meg, *Éles* Mihály: *Magyarország végnapjai*, Bécs 1933. *A forradalmi kivezető útert, az imperialista háború ellen*, Moszkva 1931, az Internacionalisták Bajtársi Szövetsége kiadásában — a Kommunista Internacionálé végrehajtó bizottsága XI. ülésének határozatait tartalmazza —, *Alexandra Kollontaj A család és kommunizmus*, Toronto, a Kanadai Ma-

A Két akasztófa címlapja

A Két akasztófa külső borítója

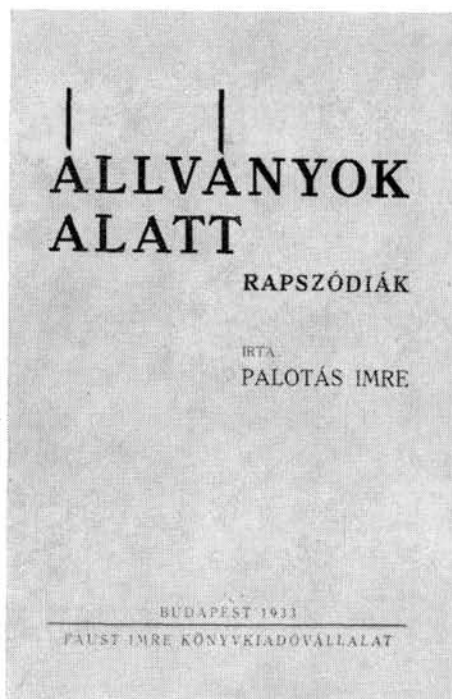

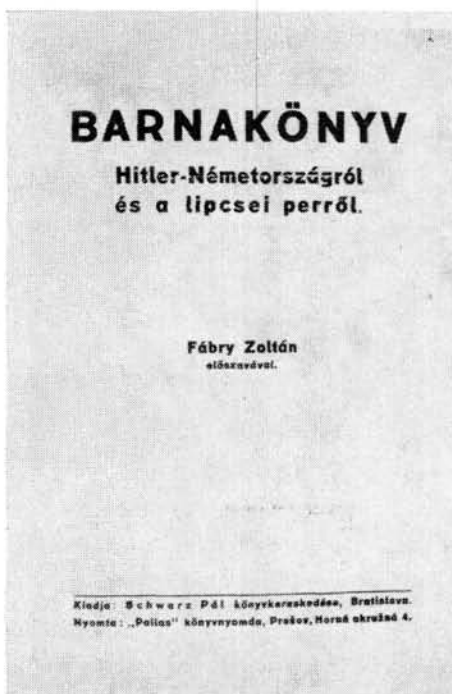
gyar Munkás kiadásában, Ilja Erenburg, *Polgárháború Ausztriában*, Budapest 1934, *Schirvind — Koerber Oroszország küzdelme a bűnözés ellen* — figyelemre méltó munka a maga nemében, a szovjet törvénykezés humanizmusáról, melynek lényege: a bűnözőt nem büntetni, hanem javítani kell, a bűnöket megelőzni.

Három szépirodalmi munkát említünk ebből az évből. Jelentősnek tartjuk — s talán nem haszontalan felhívni a figyelmet a mű esetleges újrakiadására — a *Munkásgyermek meséskönyve* című könyvet, melynek anyagát Vándor Pál gyűjtötte össze külföldi írók meséiből, s melyet a budapesti királyi büntetőtörvényszék tartott elkobzásra érdemesnek. Olyan nevek szerepelnek benne, mint például *Nexő*, *Hermynia zur Mühlen*, *Hans Krüger*. Nagyon szép *Nexő*nek a munkások életéből vett *Fizeteskör* című újszerű, realista meséje. A könyv borítólapján a következő sorokat olvashatjuk „Ára könyvkereskedésben 1.60 P., szervezett munkásoknak 0.80 P.”

Kaszás Géza (*Bella Sándor?*) *Mész az utcán* című novelláskötete Diósgyőrött jelent meg 1932-ben, *Müller József* nyomdájában készült. A kis kötet harcos proletár hitvallást fejez ki. A szerző valószínűleg munkásíró, szerény elbeszéléseit egytől-egyig a munkások életéből vette. A köteten egy gondolat vonul végig: az osztályellentétek kibékíthetlensége. Az utószóban *Spartacus* és *Dózsa* utódlának vallja magát a szerző.

Szándékosan hagytuk utoljára egy — a magyarok közül — jelentősebb szépirodalmi kiadványnak a perét. 1933 nyarán állítják bíróság elé *Palotás Imrét* sajtó útján elkövetett izgatás és szemérem sértés miatt. *Allványok alatt* című július 4-én megjelent könyvről van szó, melyre rövid két hét alatt lecsaptak a hatóságok: *Baróthy* királyi főügyész megállapítja vádiratában, hogy „... az építkezések folyamata alatt a munkások körében lefolyó beszélgetéseket és jeleneteket írja le és beszéli el a szerző — azzal a minduntalan nyílt kifejezésre jutó alapgondolattal, hogy a munkásságot a tőkés osztály kiuzsorázza és kizsákmányolja, — s ebben a hatóságok a tőkéseket támogatják. A beszélgetésekből kicsendül az elnyomottság, elkeseredettség érzése a jólétben dőzsölő dölyfös tőkésekkel szemben, akiket gyűlöletes kifejezésekkel illetnek...” A kis könyv — mindössze 84 oldal — ezer példányban jelent meg, a kommunista *Faust* Imre kiadásában, aki azt vallotta: „Én a kéziratot átolvastam, átjavítottam, s miután abban semmi osztály elleni izgatást, sem szemérem elleni vétséget nem láttam, azt kiadtam.” A büntetőtörvényszék *Palotást* — akinek a munkásmozgalomban való részvétele miatt

nem ez volt az első összeütközése a hatóságokkal — 3 heti fogházra, a könyvet elkobzásra és megsemmisítésre ítéli.

Ma már humorosan hangzik, hogy a tábla főtárgyalásán az elnök eltávolította a hallgatóságot „a szemérem-sértő sajtóközlemények ismertetésének időtartamára.” A kuria 1934 szeptemberében, majd a büntetőtörvényszék ismét 1935 februárjában hozta meg a végső ítéletet. Súlyosbítottak, a büntetést felemelték 3 hónapi és 16 napi fogházra. Érdekes a periratok között elfekvő eredeti gépelt, javított kézirat, továbbá *Bozzay* rendőrtanácsos jelentése, aki a lefoglalást foganatosította, a terjesztés megakadályozásához szükséges minden intézkedést megtett, és az Erkölcserendészeti Hatóságot is értesítette. (PI Arch. B. tszk 8805—1933.)

Több cenzurális eset jut 1935-re is. Ezek közül csak kettőt említünk.

Nemzetközi szempontból, s a világ munkásmozgalmának szempontjából

különösen jelentősnek tartjuk a következőt: *Barnakönyv Hitler-Németországról és a lipcsei perről*. Fábry Zoltán előszavával (A szerkesztési munkát Balogh Edgár végezte. Bratislava 1934.) Mint ismeretes, az eredeti német *Barnakönyv* 1933 júliusában jelent meg Bázelen. A két hónappal később megkezdődő lipcsei per a könyv állításait mindenben alátámasztotta. Az első öt fejezet anyaga az eredetiből van kölcsönözve, ezeken kívül szerepel a könyvben Egon Ervin *Kisch* cikke, a lipcsei per lefolyása. *Dimitrov* záróbeszéde, a kultúra elleni irtóhadjárata. A könyv dokumentumokkal bizonyítja, hogy a per idején a kultúra jövője elválaszthatatlanul egybe van kapcsolva a munkásosztály szabadságharcával. A szellemi élesapat műveit, Thomas *Mann*, Leonhard *Frank*, *Freud* Zsigmond, *Wassermann*, Stefan *Zweig*, Bert *Brecht* és mások könyveit égették el.

A másik *A sarló jegyében. Az új arcú magyaroktól a magyar szocialistákig. A Sarló 1931-iki pozsonyi kongresszusának vitaanyaga.* — Pozsonyban, 1932-ben jelent meg ez az értékes dokumentumkötet, mely a munkásmozgalom szempontjából rendkívül jelentős. A belső fedőlapra rányomtatták, hogy „Elkobzás után második kiadás.” A sarlós mozgalom 1928 és 1931 között nagy fejlődést futott be, irodalmi jellegű megmozdulásból, a népiességen keresztül eljutott a szocializmus elvi és gyakorlati programjához, 1931 őszén csatlakozott a forradalmi proletáriátus osztályharcos programjához, egyes vezetői a párt tagjaivá lettek. „A Sarló szervezeti hivatása abban áll, hogy a fiatal magyar intelligenciát kvalitásai és lehetőségei szerint a proletáriátus világfrontjába állítsa.” (159. l)

A következő években egyre szaporodnak a könyvbetiltások. Csak a legjelentősebbek ismertetésére fogunk a továbbiakban szorítkozni.

Kassák Lajos: Egy ember élete. Kommün. A peres eljárás majd három esztendeig húzódik. A vádirat 1934 decemberében készül el, több részletet idéz, de vád tárgya az egész könyv. A periratok között megtalálhatók a különböző jegyzőkönyvek és a detektívjelentések. **Bozzay Gyula** rendőrtanácsos jelentéséből megtudjuk, hogy a rendőrség 725 fűzött példányt, 1 200 darab borítékot, a matricát és az imprimált korrektúrát lefoglalta. **Kassák** kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek. Sorozatával az volt a célja, hogy a valósághoz híven visszaadja egy ember élettörténetét gyermekkorától kezdve: emberi dokumentumot akart írni minden célzatosság nélkül. „A magam részéről az inkriminált sajtótermék tartalmában az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló vétséget vagy a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen elkövetett vétséget vagy más bűncselekményt nem látok fennforogni”.

A sarló jegyében című könyv külső borítólapja

Első és másodfokon felmentették, de a kúria Töreky tanácsa 1936. május 19-én megsemmisítette a két alsófokú bíróság ítéletét. Érdemes itt idézni a felmentő táblai irathoz csatolt kézírásos különvéleményt: „Pro domo! A könyv lényegileg propagandamű, mert a vörös lázadást csak olyan szempontból bírálja, *hogyan kellett volna jobban csinálni*. A vörös lázadás elítélésével és megtorlásával az egész nemzet azonosította magát, a megtorlás becsmérése tehát a *nemzet egyeteme ellen intézett támadás*.” Szeptember 28-án a kúria ítélete jogerőre emelkedett. **Kassákné, Simon Jolán** kegyelmi kérvényt adott be, ehhez az IGE, a magyar Pen Club és a Magyar Újságírók Egyesülete csatlakozott, míg végül is a fogházat kegyelemből elengedték. (Főv. Levéltár 1934. 17. cs. VII.3—187., PI Arch. Bp. tszk 15566—1934.)

Az 1936-os évből néhány politikai mű kitiltása: **Csánki Aladár** *Amíg nem késő* című, Pozsonyban megjelent munkájában magát a **Károlyi és Jászi** csoport fegyvertársának valló szerző a szabad népek egyenjogúságáról és a szocializmus elkerülhetetlenségéről ír; **Antonin Nedved: Szovjetföld**, Nagyszombatban jelent meg, kitiltották a postai szállításból; az ügyészség kassai kirendeltsége kobozta el és küldte be az Országos Széchényi Könyvtárnak **Klement Gottwald** Prágában megjelent írását, *A Kommunista Internacionálé 7. világg kongresszusa vonalának helyes érvényesítéséért* címűt; Brassóból tiltották ki **Halász Sándor** *Abesszinia a világpolitikában* című antimilitarista, antifasiszta könyvét; ugyancsak 1936-ban kitiltás **Barta Lajos** *Világ* című könyve.

Valószínűleg erkölcsi okokból — dokumentumot nem találtunk, csak a Posta-

és Távirida Rendeletek Tárából tudjuk — kobozták el bírói úton *Gorkij Vörös lámpa* című művét. *Gorkij* ebben is hű önmagához, ebben a művében is a mezitlábások írója. Mély emberi részvét árad könyvéből azok iránt, akiket a kapitalizmus állati sorba, borzalmas erkölcsi fertőbe taszított — egy bordélyház szomorú lakóiról és látogatóiról ír.

Az 1937—38-as esztendő elkobzott anyaga színes és érdekes. Magyar regények, egy-egy jelentős világirodalmi alkotás, politikai munkák és a népiek művei ekkor jelennek meg, s hamarost lecsap rájuk az osztálybíróság.

Hamvas H. Sándor Éjszakában című regényét 1937-ben tiltotta be az ügyészség. A könyv reálistan, szinte etnográfikus hűséggel mutatja be a szerencsétlen prostituáltak világát. Támadja azt a rendszert, amely ilyen sorba taszítja azokat, akik maguk is árúvá váltak a kapitalizmusban. Rögtön mellette említhetjük *Benamy Sándor Szerelem albértelenben* című elkobzott regényét, mely hűen festi az *Engels* által klasszikusan meghatározott polgári házasságot, amellyel szükség-szerűen együtt jár a prostitúció és a házasságtörés. „A bűn nem az enyém és nem a tied” — mondja a főhős —, hanem a társadalomé, mely bilincset rak az ember kezére és lábára.

Az üldözött politikai művek között az első helyen állnak természetesen a Szovjetunióról szóló kiadványok, így például a Prágában kiadott, *Münnich* Ferenc által fordított, *A világ legdemokratikusabb alkotmánya, az új szovjet alkotmány terve* című brosúra, melyet a losonci rendőrkapitányság, majd az ügyészség kassai kirendeltsége foglalt le és küldött be 1938-ban a nemzeti könyvtárnak. 1937-ben kobozta el a bíróság a neves francia író, *André Gide Utazásom a Szovjetunióban* című élménybeszámolójának mind magyar, mind francia és német nyelvű kiadását.

1937-ben tiltották ki *Silone*, *Ignazio Bor és kenyér* című regényét, mely Pozsonyban, a Prager cégnél, az Új Európa Könyvesháza sorozatban jelent meg. A kiváló olasz író nagy művészi erővel megírt munkásmozgalmi regénye ez, melyet a felszabadulás után hazánkban is kiadtak.

Nem kevésbé jelentős a ma már világhírűvé vált, kiváló riporter, *Egon Erwin Kisch Ázsia újjászületett* című, Pozsonyban, ugyancsak Pragernél, az Új Európa Könyvesháza sorozatban megjelent könyvének kitiltása. A Párttörténeti Intézet Archivumában (B tszk 1935—1937.) a periratok között megtalálható *Dakó Sándor* detektív 1937. január 31-i jelentése, melyben a főkapitányság számára az „Új Magyarország” január 17-i számában jelzett sajtótermékek közül három darabot csatol „annak elbírálása céljából, hogy azok kommunista tartalmúak-e?” Ez a három könyv: *Ilja Erenburg 13 pipa*, *Sebes Árpád Gulliver felfedezi a „Harmadik Birodalmat,”* és végül *E. E. Kisch: Ázsia újjászületett* című könyve. A nyomozás során megállapítást nyer, hogy ez utóbbiból *Szenes Lajos* — akinek nagy érdemei vannak a haladó irodalom Magyarországra csempészése és terjesztése terén — a Népszava Könyvkereskedés számára 200 darabot rendelt meg Pozsonyból. Az ügyészségi indítvány nyomozást rendel el az 1921. III. törvénycikk alapján. „A könyv tartalma útleírás ázsiai területekről, melyeken a szovjet uralom rendelkezett be. Szembeállítja a lakosság gazdasági helyzetét a múlt és jelen állapotában. A mai állapot — a múlttal szemben — fejlődés, jólét, amelyet a bolsevizmus eszméjének meghonosítása idézett elő és ezzel bekövetkezett „Ázsia újjászületése.” A *Méhes*-tanács a könyv összes példányainak elkobzását és megsemmisítését rendelte el, a bűnügyi iratokhoz csatolt példány kivételével.

IGNAZIO SILONE

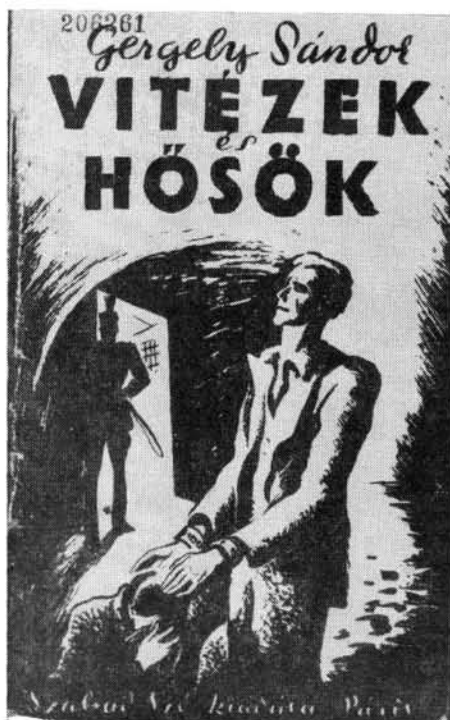
BOR ÉS KENYÉR

Regény

EUGEN PRAGER
BRATISLAVA

KÖNYVKIADÓ
POZSONY

A magyar szocialista irodalom jelentős alkotása, Gergely Sándor *Vitézek és hősök* című elbeszélése 1937-ben jelent meg Párizsban, a Szabad Szó kiadásában. (Ennek a lapnak majdnem minden beérkezett példányát elkobozták), 1938-ban bírói úton elkobozták. A történet ma már ismert, a felszabadulás után több kiadást ért meg. A kis könyv előszavában így ír Bölöni György: „A nemzeti terrorévek sokkal kegyetlenebbül irtották a szabad gondolatot, mint a Bach-korszak idegen cenzorjai a negyvennyolcas nemzeti forradalom leverése után.” A kitiltás magától értetődő, ha az ellenforradalmi osztálybíróság szemszögéből nézzük. A Szovjetunióból hazatért kommunista harcos a Horthy-rendszer vérbírái elé kerül. Emberi tisztasága, heroizmusa, erkölcsi emelkedettsége éles ellentéte az uralkodó osztály képviselőiként fellépők minden emberiségét megcsúfoló sötét ostobaságának és aljasságának. A hivatásos forradalmárt semmiképpen nem tudják vallomásra bírni. Az elbeszélés megrázó módon leplezi le a magyar faszizmus kegyetlenségét.

A magyar uralkodó osztályok mindent megtesznek azért, hogy a dolgozó nép elől elzárják az igazság fényét. Ezért tiltják ki az országból azokat a könyveket is, amelyek a spanyol nép hősiességéről adnak hírt. Négy ilyen kitiltott könyvvel találkoztunk: Grünwald L.: *A spanyol nép harcol*. Prága, Trockij: *A spanyol tanulság* című, 1937-ben Pozsony, Vince Sándor *A spanyol forradalom*, továbbá Pitcairn, Franc: *Vihar Spanyolország felett* című, Moravska Ostraván, a Magyar Nap kiadásában, Tamás Aladár fordításában megjelent könyv. Ez

utóbbi az igazság ereje teszi művészivé. Nagyszerűen érzékelteti a köztársasági harcosok eszmei-erkölcsi erejét, emelkedettségét, és a velük szembenálló fasiszta összefogas erkölestelenségét. A könyv címlapját *Pór* Bertalan rajzolta.

Itt teszünk említést még egy *Kassák*-perről, mely szintén 1937-ben kezdődött. *Anyám címére*, levélformában írt művéről van szó, amely *Cserépfalvi* Imrekiadásában jelent meg. A vádirat az írot ezúttal az 1921. törvénycikk 6. §-ának 1. bekezdésébe ütközö, sajtó útján elkövetett, a fegyveres erő elleni gyűlöletre izgatás címén vádolja. A vád tárgya a könyv egész Tizenhetedik levele, melyben a szerző „a háborús készülődést, a háborús szellemet alacsonyrendű, gonosz, állati megnyilvánulásnak bélyegzi.” *Kassák* nyíltan kiáll a háború ellen a bíróságon tett vallomásában, kijelenti, hogy nem hajlandó dicsőíteni a háborút, s ezzel az álláspontjával nem áll egyedül, „minden gondolkodni tudó ember előtt világos, hogy Magyarországnak sem érdeke, hogy jöjjön egy háború.” A királyi büntető-törvényszék elkobozást rendel el és az író számára két havi fogházat. A tábla megsemmisíti az elsőfokú bíróság ítéletét, de a kuria visszaállítja azt hatályába. Az ügy sokáig húzódott, *Kassák* 1940. október 4-től december 2-ig töltötte le fogházbüntetését. (PI Arch. 2148—1938)

Mint láttuk, a harmincas évek második felében jelentős mértékben fokozódott a haladó írásművek, a reformokat akaró politikai irodalomnak az üldözése. Bírói úton kobozzák el *Kállai* Gyula *Népi demokrácia* című könyvét — amely könyv nem más, mint *Révai* József *Népiség, demokrácia, szocializmus* című, Párizsban írt munkája, melynek kéziratát Magyarországra hozták és *Kállai* neve alatt adták ki; ismeretes *Féja* Géza *Viharsarok*-pere, melyben a szerző öt hónapot kapott; *Kovács* Imrének *A néma forradalom* miatti pere. A munka az 1937-es könyvnapon jelent meg, első két kiadása azonnymban elfogyott. A harmadikat lefoglalta az ügyészség, és nemzetgyalázás és osztályellenes izgatás címén a szerzőt három hónapra ítélték. Ugyanekkor folyt a Márciusi Front pere is, melyben *Illyés* Gyula, *Sárközi* György, *Kovács* Imre, *Erdei* Ferenc és *Féja* Géza 2—2 hónapi fogházbüntetést kapott. A *Magyar Nap* (1938. 31. sz.) „Egy amerikai tiltakozás” című cikkében közli az amerikai írószövetség tiltakozását az írói perek illetve könyvelkobzások ellen. A levél végét idézzük: „A League of American Writers méltatlankodásának ad kifejezést, hogy kollégáinkat az Ön hazájában üldözik, könyveiket elkobozzák, és teljes támogatásunkat ajánljuk fel és ígérjük nekik igaz ügyükben.”

III.

1939—1944

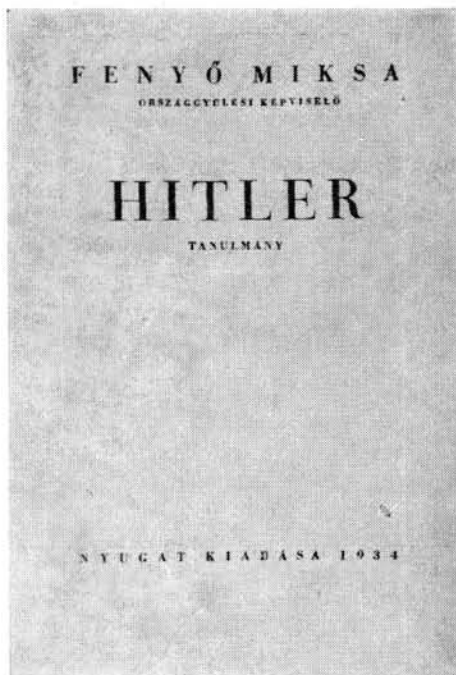
Magyarország a háború közvetlen előkészítésének időszakába lépett. Az 1938 utáni években a baloldali erök üldözése még súlyosabbá válik, s ez az üldözés erősen tükröződik a sajtó, az irodalom területén is.

A Tanácsköztársaság leverése után teljes cenzúra volt életben, az első hetekben ezt a megszálló román hatóságok gyakorolták, majd utána a fehérterror brutális katonai cenzúrája, s aztán a „jogrendszerű”, szabályos ellenforradalmi előzetes cenzúra. 1921-ben eltörölték az előzetes cenzúrákat, s helyébe a megfélemlítés, az általános légkör által gyakorolt állandó nyomás, s az utólagos megtorlás

lépett. Már 1937-ben újból foglalkoznak a hatóságok az előzetes cenzúra visszaállításával.

A „Kelet Népe” (1937. 12. sz.) előre tiltakozik. „Ezentúl állítólag minden magyar könyvet és ... folyóiratot a terjesztés előtt be kell mutatni az ügyészségnek. Olyasmit terveznek, hogy büntetés járhat azért a gondolatért is, amely még nyilvánosságra sem került... A klasszikus magyar jogi felfogás azt vallja, hogy ahol az írói mű megjelenését előzetesen megakadályozhatják, ott sajtószabadságról többé nem lehet szó... Mi magyar írók és a tudomány munkásai, kérdezzük a kormányt és a törvényhozás tagjait, vállalják-e a felelősséget ennek az alapvető elvnek a szétrombolásáért... S vajon vállalják-e a felelősséget a magyar történelem és szellem megszentelt örökségének megtagadásáért és élő irodalmunk kényszerű elsorvasztásáért?”

Madzsar József az „Új Hang”-ban tiltakozik a készülő rendelet ellen: „Van-e sajtószabadság Magyarországon? A törvény szerint van, hiszen „gondolatait sajtó útján mindenki szabadon terjesztheti [1914: XIV. törvénycikk, érvényben van 1848 óta, papíron], és Lázár igazságügyminiszter szerint is van, mert éppen ezt a sajtószabadságot akarja megszorítani. Sehogy sincsen megelégedve azzal a rendszerrel, hogy a törvény szerint a sajtóterméket a terjesztés megkezdésével egyidejűleg kell az ügyészségnek bemutatni, mert megtörténhetik, hogy mire a rendőrség az ügyészség végzésével a nyomdába érkezik, a sajtóterméket már elvitték. Igaz, hogy a rendőrség még összeszedheti a nyomtatványt könyvkereskedésekben, postán, terjesztőknél, a bíróság felelősségre vonhatja a szerzőt, a kiadót, sőt a nyomdászt is. Az is igaz, hogy a bíróság bőkezűen osztogatja a hónapokat s a szerző még csak arra sem hivatkozhat, hogy igazat írt, mert a bírósági gyakorlat szerint igazatni lehet igaz tények felsorolásával is. A szerző tehát rendszerint nagyon is meggondolja, mit írjon, a kiadásért felelős személy is alaposan megfontolja, miért merjen felelősséget vállalni, sőt a fokozatos felelősség hatása alatt a nyomdász is meg-megkérdézi az ügyvédjét, merjen-e kinyomtatni egy kéziratot? De a miniszternek mindez nem elég. Be akarja vezetni az előzetes cenzúrát.”

A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete *Benedek* Marcell főtitkár aláírásával Memorandumban fordul a kormányhoz a sajtótörvény ügyében a magyar könyv sorsát veszélyeztető javaslatlall szemben (Corvina 1938. április 24.), hasonlóképpen az Írók Gazdasági Egyesülete, 650 magyar író nevében (uo. 1938. május 1.) *Ugron* Gábor elnök aláírásával.

1940. augusztus 28-án életbelépett a teljes cenzúra. A fasizmus és a szovjet-ellenes háború éveiben a horthysta hatóságok már nyílt, brutális irtóhadjáratot vezettek a haladó sajtó és irodalom egésze, s végül minden olyan sajtótermék ellen, mely nem szolgálta minden betűjével a fasizmust és a háborút. Minden újságot és folyóiratot — sajtójaik kivételével —, minden rölapot, s minden önálló kiadványt betiltottak, elkoboztak. A háború utolsó évében pedig visszatér az 1919-es fehérterror könyvégetéseinek szelleme, bár nem égették, hanem papír-

zúzó malmokban őrlték péppé mind-azokat a könyveket, melyek nem az ő szellemükben íródtak.

Nézzük meg most már, hogyan üldözték a prózai kiadványokat ezekben az években.

Fenyő Miksa: *Hitler* című könyvével kezdjük, mely ugyan jóval előbb, 1934-ben jelent meg, de amelynek betiltását a Csendőrségi Nyomozati Értesítő nem egyszer, hanem öt ízben is közli: 1934, 1935, 1939, 1940 és 1943-ban. *Fenyő Adyt* idézi mottoként: „Ordasokkal élünk | Nádban, gazban, sárban...” A szerző óvatosan elemzi a fasizmust, s annak különböző oldalait. Magyarország jövő útját keresi, s végül olyan következtetésre jut, mely nem lehetett ingyére a náci fasizmus leghűbb csatlósainak. „Nekünk Európa sorsa sem Hekuba és nem közömbös előttünk, hogy a fajtisztaság babonájának máglyáján hogy égetnek el emberi és kulturális értékeket...” Őva int a hitleri Németországgal való szövetségtől, megállapítja, hogy Európa nem bír és nem tűr el német győzelmet, egész Európa fel fog vonulni *Hitler* ellen, s „Isten óvja Magyarországot, hogy ez a felvonulás még egyszer Németország oldalán találja.”

Egy másik antifasiszta munkát is 1939-ben koboznak el, *Lajos Iván Németország háborús esélyei a német szakirodalom tükrében* című Pécsen, 1939-ben megjelent könyvét, melyben a szerző konkrét adatokkal alátámasztja, elemzi a sikerrel egyáltalán nem kecsegtető esélyeket. A „Népszava” július 22-i száma foglalkozik az elkobzással, idézi az MTI jelentését, mely szerint *Lajos Iván* könyve „oly valótlanságokat tartalmaz, amelyek súlyosan sértik az ország külpolitikai érdekeit.” A könyvet lefoglalták, de az abban foglaltak valóra váltak.

A losonci rendőrkapitányság foglalt le és küldött be az Országos Széchényi Könyvtárnak egy Uzgorodon, év nélkül megjelent kis terjedelmű értékes antifasiszta brosrát, melynek címe: *Mentsetek meg egy anyát!* A könyvecske *Liselotte Hermann*, német antifasiszta békeharcosról szól, akit a stuttgarti „népbíróság” 1937 júniusában halálra ítélt. A fiatal lányt még 1933-ban minden német egyetemről kitiltották, mert az igazságtalanságok, a kultúrbarbárság, a faji úszítás ellen lépett fel. A Gestapó 1935 végén letartóztatta, két évig a legborzalmasabb kínzásokkal próbálta megtörni, de hiába. A halálraítélt antifasiszta asszony egy fogolytársnője segítségével írást csempészett ki a börtönből. Svájc tiltakozott, az csehszlovák köztársaság haladó asszonyai akciót indítottak, az 1937 végén Párizsban ülésező háború- és fasizmus elleni nemzetközi női konferencia petíciót küldött *Hitler*nek. A kis könyv *Romain Rolland* szövegét idézi bevezetőül:

„Legyetek bátrak, szemeteket tartsátok nyitva, legyen érző szívetek a vérzők szabadságkiáltásai iránt, akik ellen a zsarnokok hadba szálltak.

Gondoljatok mindenkor azokra, akik olyan ügyért szenvednek hóhérok őrizete mellett a börtönökben, amely a mi ügyünk is!...”

A német totális militarista állam megkínzott és börtönbe vetett ellenzéke a béke egyedüli biztosítója Németországban. A tuszokat, akiket *Hitler* a béke frontjából kiragadott, meg kell menteni a halálveszedelemből, amely őket a nemzeti szocialista uralom részéről állandóan fenyegeti!”

Egy másik jelentős antifasiszta mű, melyet 1939-ben tiltottak ki, a híres amerikai újságíró, *John Gunther Európa igazi térképe (Inside Europe)*, Pozsonyban 1938-ban az Új Európa Könyvesháza kiadásában megjelent munkája. *Gunther* nyitott szemmel járva végig Európa országait, tárgyilagosan írja le megfi-

gyeléseit és az azokból levont következtetéseket. *Hüterről* így ír: „Sok német... hitvány és nevetséges figurát lát benne, sarlatánt, kótyagos, hisztérikus, hazug demagógot...” A Szovjetuniót bírálja, ugyanakkor el is ismeri eredményeit s megállapítja, hogy „... a haladás a szocializmus felé óriási. Adjatok tíz év békét Oroszországnak s a világ leghatalmasabb országa lesz belőle!”

Elérkeztünk ennek az évnek a legjelentősebb cenzurális esetéhez. A királyi ügyészség 1939-ben lefoglalta és beküldte az Országos Széchényi Könyvtárnak a szovjet irodalom egyik legkiemelkedőbb alkotását, *Solohov Csendes Donját*. *Solohov* regényei akkor kerültek Magyarországra, amikor a legjobban dúlt a kommunistaellenes hajszja.

Benamy Sándor Dugáru a Dunán című cikkében (*Irodalmi Újság*) számol be a regénnyel kapcsolatos élményeiről. 1934-ben hallott róla először, Bécsben, egy kis könyvkereskedésben bukkant rá, s a Párizsban nyomott orosznyelvű könyvet hátizsákban csempészte be az országba. Az első kötetet *Szurán Renének* adta fordításra, a második és harmadik kötetet ő maga fordította. Mint írja, evéstől, ruházkodástól elvont kis pénzeket áldozott a nyomdának, kiadót találni is igen nehéz volt. A Markó utcában erősen megcenzúrázták a könyvet. A terjesztés is nehéz volt, de a munkásterjesztők hamarosan viszonylag szüles rétegnek tudtak juttatni belőle. A második kiadást *Cserépfalvi Imre* vállalta. 1942-ben elkészült az utolsó kötet is, *Kovai Lőrinc* fordításában, a befejező részt azonban a cenzúra törölte. 1942-ben a honvédezerkar főnöke a betiltást követelte, felsorolva a könyv azon gyanús részeit, melyek a már megcenzúrázott kiadásban benne maradtak. A *Csendes Don* mégis megmaradt. *Baróthy* főügyész ugyanis — akinek engedélyével a regény megjelenhetett — megállapította, hogy „ámde az egységes mű egészét tekintve nem bírnak olyan erővel, aminek folytán az olvasóban a kommunizmus, illetve a szovjet uralom létesítése iránt fogékonyt, vágyat keltenének, vagy a kommunista érzületben megerősítenének. Különösen áll ez akkor, ha figyelembe vesszük a mű terjedelmét (2006 oldal) és árát, hogy a 4 kötet bolti ára fűzve 36, kötve 44 pengő. Így nem igen kerülhet olyan alacsony műveltségű emberek kezébe, akik a megjelölt helyeknek tulajdonított célszót felismernék és bírálat nélkül elfogadnák... Mindezek alapján úgy vélem, hogy az esetleg megindítandó bünvádi eljárás előzetes lefoglalás vagy sajtójogi felelősségrevonás „A Csendes Don” című mű tekintetében eredményre nem vezetne.” Alátámasztásul jelenti még, hogy a munka olasz nyelven a milánói Garzanti nyomda és könyvkiadóvállalat nyomásában 1941. július 22-én Olaszországban is megjelent. (FL 1942. 196. cs. VII. 3—20.)

Egy orosz klasszikus megcenzúrázásával is találkozunk ez évben. A Nyomozati Értesítő közli a betiltást, s ugyanakkor a Belügyminisztérium beküldi a Széchényi Könyvtárnak *Gogol Egy őrült emlékiratai*, Barta Sándor fordításában Bécsben, 1922-ben megjelent könyvét. Mint ismeretes, *Gogol*nak ez a műve ragyogó szatíra a korabeli felső körökről.

Az 1940-ben *Kahána* Mózes *Hat nap és a hetedik* című, Kolozsvárt megjelent kitűnő regényét megjelenése után alig egy hónapra elkobozták. A regény a felszabadulás után új kiadásban jelent meg.

Az 1941-es év egy jellegzetes könyvbetiltást hoz: *Bajcsy-Zsilinszky* Endre *Helyünk és sorsunk Európában* című könyvét Jugoszlávia megtámadásának napján kobozzák el a hatóságok.

Az 1942-es évből is beszámolhatunk néhány érdekes esetről. *Magyar* László *Sziklasír* című regénye 1936-ban jelent meg. A betiltást 1942-ben közli a Csendőrségi Nyomozati Értesítő. Fantasztikus történet egy zárdából kitagadott szerzetesről, akinek szívében a kételkedés vert tanyát, s aki az elérhetetlen messze-ségben levő Krisztus keresésére indul. Megtalálja Krisztus sírját, de titkát magába rejti. Vándorlásai közben a Szovjetunióba is eljut, s bár kritikával is, de elismeréssel szól az új rendről. A fantasztikus mese ellenére is világos a könyv tendenciája: harcolni kell az igazságért, harcolni kell az emberi egyenlőtlenség ellen. Bár a szovjet igazságot nem fogadja el maradéktalanul, élesen leleplezi a hitleri rendszer hazugságait.

Az 1942-es év legjelentősebb cenzúrális esete a *Tolsztoj Háború és béke* című művének egyes fejezeteiből készült olcsó kiadás elleni harc. Amint *Szenes* Lajos felidézi emlékeit ezzel kapcsolatban, megtudjuk, hogy amikor a hitlerista csapatok Moszkva ellen vonultak, *Sándor* Pál — *Safáry* Ferenc álnéven — lefordította a mű azon fejezeteit, melyek a napoleoni hadsereg moszkvai visszavonulásáról szóltak. „1812” címmel adták ki a könyvet, és akiknek szólt, megértették, hogy 1942-ről van szó. A könyvet szétkapkodták s mire a politikai rendőrség észbekapott és le akarta foglalni, a megmaradt példányokat sikerült elrejtteni.

A következő esztendőből — 1943-ból — négy cenzúrális esetről számolunk be, mindegyike politikai kiadvány. A Csendőrségi Nyomozati Értesítő közölte 1943-ban a pusztá címetek: *A szovjet alkotmánya: A szovjetközgazdaság: Abrahám* Rudolf *A modern szocializmus elmélete* 1934-ben a Szocializmus Könyvtára első darabjaként jelent meg. *A Kommunista Internacionálé VII. világkongresszusa* Pozsonyban, még 1936-ban megjelent kiadványt az ügyészség kassai kirendeltsége foglalta le. Fontos része a könyvnek a népfrejtőpolitikára vonatkozó határozat.

Az újságok, folyóiratok nagy részét már betiltották, külföldről már csak az jöhet be, amit a megszálló német hatóságok és a Külföldi Sajtótermékeket Ellenőrző Hivatal beenged az országba: az illegális röplapokat egymás után kobozzák el: önálló kiadvány már ekkor alig-alig jelenik meg. Mégis találkozunk a háború utolsó évében is érdekes könyvbetiltásokkal. Ezeknek nagyrésze szintén politikai munka.

1934-ben jelent meg *Kovács* Imre *Magyar feudalizmus, magyar parasztság* című munkája *Cserépfalvi* kiadásban. A Csendőrségi Nyomozati Értesítő közli 1944-ben a betiltást. A könyv a renegáttá vált író becsületes múltjának egyik fontos állomása. Végigkíséri a parasztság útját az ősközösségtől a *Horthy* korszak-

beli földnélküli milliókig és kimutatja ennek a paraszti életformának a teljes csődjét.

Ugyancsak 1944-ben tiltják be a jobboldali politikus Rátz Kálmának a Szovjetunióról szóló pozitív munkáját: *Oroszország története ősidőktől 1917 november 6-ig*. A könyv tárgyilagosan elemzi Oroszország történetét a legújabb korig, elismeréssel szól a forradalomról és a marxista történelmi materializmust is ismerteti *Sztálin* munkái alapján. (A könyvet állítólag Lázár Vilmos és Agárdy Ferenc írták.)

Ekkor kobbazzák el *Molnár Erik Dialektika* címen, 1941-ben Jeszenszky Erik néven kiadott elméleti művét is, valamint *Diderot Természet és társadalom* című, Debrecenben 1943-ban megjelent könyvét.

A harmincas években jelent meg egy érdekes kis antifasiszta kiadvány, melynek elkobzására csak 1944-ben kerül sor, lehetséges, hogy addig elkerülte a hatóságok figyelmét. Összesen 32 lap terjedelmű. Külső fedőlapján *Hülert* látjuk, amint eltorzult arccal, előrenyújtott kézzel éppen szónokol — szinte halljuk visszataszító üvöltését. Szemben vele síró asszonyok. A kép közepén két szenvedő női arc, s a kép alján drótkerítés, mely felé két pribék hurcol egy asszonyt. A könyv címe: *Így élnek a nők a harmadik birodalomban*. Valószínűleg a hitleri fasizmus második évében jelent meg a kis könyv, amikor még csak kevesek előtt volt világos a terror igazi arculata. Száraz tárgyilagossággal mutatja be, hogy már ekkor előrevetette árnyékát mindaz a későbbi tömegborzalom, amit a fasizmus véghezvitt. Leírja a kínzásokat, az antifasiszta nők elleni rémtetteket, ír a női koncentrációs táborokról, a gyermekek sorsáról a horogkereszt árnyékában. A kötet a harcoló nők című fejezettel zárult: tevékeny részvételre hívja fel az asszonyokat egy új, valóban szocialista Németország felépítéséért.

Szépirodalommal is találkozunk ebben az utolsó szakaszban. *Kaczér Illés Ikonógó nem hal meg* című, 1943-ban megjelent regényének terjesztését 1944. május 1-i határozatában tiltja meg az ügyészség „az állam fontos érdekeit érintő tartalma miatt.” (FL 1944. 244. cs. VII. 3—26.) A regény a faji üldözés elleni tiltakozás művészi formában való kifejezése. A könyvön szereplő hirdetés szerint a magyarországi megjelenés előtt az *Ikonógó nem hal meg* 14 nyelven jelent meg és Amerikában e könyv hatása alatt szüntették meg a „linch”-törvényt.

Mollináry Gizellának két regényét tiltják be az ellenforradalmi korszak utolsó napjaiban. Az egyik a *Betelt a föld hamissággal*, 1944. július 31-én kelt az ügyészségi

10736

BIZALMAS!

33. SZÁMÚ

NYOMOZÓKULCS

(NYK.)

A M. KIR. CSENDŐRSÉG SZÁMÁRA

Lezárta: 1944. június 28.

“

TARTALMAZZA:

Az 1922. július 1—1944. június 28-ig a BKI-ben megjelent körözéseket, 1939. március 1—1944. június 28-ig a Nyé-ben büntetett, 1942. január 1—1944. június 28-ig a Nyé-ben vétséggel gyanusított elfogandók adatait, valamint az 1936—1944. június 28-ig kibocsátott sajtótermékeket.

Megjelenik január és június 1-én.

“

Hivatásból, díjmentes.

Kelje a m. kir. csendőrség központi nyomozó parancsnokság (Budapest, XII. Bivádményi-ut. 21.)

Felelős: a m. kir. csendőrségi hírközpont vezetője.

Az 1944-es Csendőrségi Nyomozókulcs címlapja

végzés (FL 1944. 244. cs. VII. 3—82.) a másik a *Betévedt Európába*, 1944. július 20-án: „Nevezett munka a keresztény vallás és szellem, valamint a papság-ellenes szellemben íródott és a mai viszonyok között annak forgalomban tartása veszélyesnek minősül.” Aláírta a miniszterelnök helyett vitéz *Kolozsvári-Borcsa Mihály* államtitkár, a sajtóügyek magyar királyi kormánybiztosa (FL 1944. VII.3—70.).

Szilágyi András erdélyi kommunista író nevével már találkoztunk a Mondesorozat kitiltásakor. 1944-ben csap le a horthysta cenzúra Kolozsvárt 1931-ben megjelent, *Az idő katonái* című regényére. Ez a könyv is értékes alkotás, a falusi szegénység életéről, összefogásának szükségességéről szól, ez is a béke és a forradalom regénye, de messze alatta marad az Új pásztor eszmei és művészi erejének.

Az utolsó cenzurális eset rendkívül jelentős és jellemző. *Tarlé*, a nagy szovjet történész *1812. Napoleon Oroszországban* című könyvét tiltják el. A királyi ügyészség határozata nem indokol, csak intézkedik: a sajtótermék előállítóját és kiadóját értesíti az eltiltásról azzal a figyelmeztetéssel hogy „az 1939. II. tc. 198. §-a értelmében vétséget követ el és 2 évig terjedhető fogházzal, valamint hivatalvesztéssel és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésével büntetendő az, aki akár szándékosan, akár gondatlanságból olyan sajtóterméket terjeszt, vagy terjesztet, amelynek terjesztését a kir. ügyészség megtiltotta.” A sajtótermék valamennyi példányát a Budapesti királyi ügyészségnél kell letétbe helyezni — így adta ki az intézkedést 1944. június 16-án *Kotsis Miklós* a budapesti királyi ügyészség elnöke (FL 1944 244. cs. VII. 3—56). Úgy látszik, a horthysta cenzorok — mint a tolsztoji mű esetében — is megijedtek a történelmi analógia lehetőségétől.

A felszabadulás után, 1947-ben jelent meg második kiadásban *Mód Aladár: 400 év küzdelem az önálló Magyarországért* című munkája. Ennek előszavában így ír a szerző. „A könyv maga 1941 őszén elkészült, de a cenzúra hónapokig hevertette. 1942-ben azért nem láthatott napvilágot, mert a függetlenségi mozgalom ellen indított általános támadás engem is érintett, s így csak jóval később, 1943-februárjában jelent meg. Megjelenésének másnapján a függetlenségi mozgalomban való részvétellel és hűtlenséggel vádolva letartóztattak.”

1944 júniusában megkezdik működésüket a papírzúzó malmok. Az írástudók egy része külföldre menekült, mások mártírhálalt haltak, s a kevés, aki még él: hallgatni kényszerül. Mintegy félmillió „zsidó” könyvet zúznak be, köztük *Balázs Béla, Füst Milán, Gábor Andor, Ignóty, Lukács György, Radnóti Miklós, Somlyó Zoltán, Szép Ernő*, s a külföldiek közül például *Erenburg, Feuchtwanger, Heinrich Heine, André Maurois, Franz Werfel* és *Stefan Zweig* műveit.

Littérature Persécutée

Écrits en prose interdits, confisqués, incriminés pendant le régime Horthy

G. Y. MARKOVITS

L'article étudie l'activité de la censure de l'époque Horthy, du point de vue particulier de la littérature en prose, objet de la persécution.

L'introduction donne un bref aperçu, faisant connaître l'effet paralysant que l'époque de la terreur contre-révolutionnaire a exercé sur la littérature; les tendances de la politique gouvernementale et l'activité de son appareil d'oppression; la «censure volontaire», l'asservissement de la littérature et des écrivains; la «juridiction du soupçon».

Voici les événements qui forment l'objet du premier chapitre (1919—1929): la persécution, menée contre la littérature socialiste révolutionnaire issue en Hongrie pendant la période de la République des Conseils; les brûlements de livres en 1919; les arrêts interdisant plusieurs ouvrages sur la terreur blanche et particulièrement de trois séries de publications d'écrivains de gauche, éditées à Vienne, respectivement à Berlin, [Bibliothèque Moderne Nouvelle (Uj Modern Könyvtár) — Bibliothèque de Vulgarisation "Europe" (Európa Ismeretterjesztő Könyvtár) — Bibliothèque du Travail et de la Science (Munka Tudomány Könyvtára)] Dans cette phase les arrêts d'interdiction ont la prédominance; les écrivains émigrés continuaient leur lutte pour le progrès, ceux qui sont restés en Hongrie étaient réduits à la longue silence par le gouvernement. Les mesures de la censure frappent à cette époque des écrivains hongrois comme: Sándor Barta, Béla Balázs, Ándor Gábor, Otilia Bölöni, Antal Farkas, Béla Kun, Lajos Kassák, Gyula Krúdy, Mihály Károlyi, József Lengyel, József Pogány, László Rudas, Ervin Szabó; parmi les étrangers il suffit de citer un nom, celui de *Gorki*.

Le second chapitre (1930—1938) s'occupe de la censure hongroise contre-révolutionnaire de l'époque, à partir du revirement jusqu'au commencement de la guerre. Le mouvement ouvrier et parallèlement la littérature progressiste marquent un essor nouveau. Durant ces années, qui sont caractérisées par la crise économique très sérieuse et par le développement du mouvement ouvrier, le nombre des interdictions, des confiscations, les cas de poursuite des écrivains se multiplient rapidement. C'est à ce moment qu'on a interdit l'importation de l'admirable collection parisienne du Monde et que les mesures prohibitives ont frappé, avec les premières créations marquantes de la littérature révolutionnaire socialiste hongroise (Béla Illés, József Lengyel, Lajos Kiss, Emil Madarász, Tibor Szamuely, Frigyes Karikás, Mózes Kahána, András Szilágyi, Lajos Kassák) quelques écrits illustres de la littérature mondiale (Reed, Fadeiev, Serafimovitch, E. E. Kisch). Le procès du «Front de Mars» est intenté également à cette époque, de même que la répression de l'activité de György Sárközi, Gyula Illyés, Ferenc Erdei, Géza Féja, Imre Kovács et la poursuite de leurs ouvrages.

La censure pratiquée pendant la période de la guerre (1939—1944) est le principal sujet du troisième chapitre. A partir de l'été 1940 les mesures de poursuite, appliquées au paravant après la parution des ouvrages, sont remplacées par une rigoureuse surveillance préliminaire. Pendant les années de la guerre fasciste les autorités du régime Horthy conduisent une véritable campagne d'extermination, ouverte et brutale, contre la presse progressiste et contre la littérature hongroise entière. Cette période, la plus ignominieuse dans l'histoire littéraire hongroise, se termine par le broyage, au moulin de papier, du Don paisible, de la Guerre et Paix (il s'agissait d'éditions abrégées, à bon marché), d'une édition abrégée de «1812» de *Tarlé*, des œuvres de Milán Füst, Ándor Gábor, György Lukács, Miklós Radnóti, Zoltán Somlyó, Zseni Várnai, József Kiss; parmi les auteurs étrangers nous ne citerons que les ouvrages d'Erenburg, de *Feuchtwanger*, de *Heine*, *Maurois*, *Arnold Zweig* et de *Stefan Zweig*, qui ont dû subir le même sort.